

KANSALLISKIRJASTO

2/2014

Tekijänoikeudet

Juristit pohtivat tekijänoikeuksien
nykytilaa tieteessä, taiteessa ja verkossa
s. 18

Haastattelussa Kungliga biblioteketin johtaja Gunilla Herdenberg
s. 6–9 / Kansalliskirjaston peruskorjaus toteutetaan Engelin
arkkitehtuurin hengessä s. 10 / Brummeriana-kokoelma on
lasten- ja nuortenkirjallisuuden helmi s. 30

SISÄLLYS

2 / 2014

1
Pääkirjoitus: Kirjastot demokratian ytimessä
Biblioteken i demokratins kärna

Jukka Liedes

3
Ajankohtaista

4
Minun Kansalliskirjastoni: Tiia Trogen

Kirsi Aho

6
Maailmalta:
KB:n Gunilla Herdenberg tavoittelee vahvaa
taloudellista perustaa kirjaston toiminnalle

Kalevi Lehtonen

10
Kansalliskirjaston peruskorjaus kunnioittaa
Engelin arkkitehtuuria

Dorrit Gustafsson

14
Sanomalehti muuttaa muotoaan digitalisoitu-
vassa maailmassa

Majlis Bremer-Laamanen

20
Suomenkin tekijänoikeus eurooppalaistui

Jukka Liedes

23
Uuden tiedon kaivaminen ja tekijänoikeudet

Marjut Salokannel

25
Tekijänoikeusneuvosto pohtii tekemisen
vapautta nykyaiteen ja verkon muuttuvassa
maailmassa

Tuula Hämäläinen

27
Tietoisku tekijänoikeuksien hallinnoinnista
Pekka Heikkinen

28
Kaksi tekijänoikeusperinnettä:
angloamerikkalainen ja mannereurooppalainen

Pekka Heikkinen

30
Kansalliskirjaston Brummeriana-seminaari
muistutti kokoelman ainutlaatuisuudesta

31
Miten ja miksi Brummeriana syntyi?

Markus Brummer-Korvenkontio

33
Brummeriana-kokoelma kirjahistorioitsijan
silmin

Tuija Laine

35
Brummeriana-kokoelma satujen ja niiden
kuvitusten tutkimuksen kannalta

Sisko Ylimartimo

38
Sukukielten digitointiprojekti kohdentaa
joukkoistamista

Jussi-Pekka Hakkarainen

40
Aloittelevat asiantuntijat tieteen talkootöissä

Pirkko Kuutti ja Minna Vanhasalo

41
Fennougristi Julia Kuprina etsii kielen aarteita

Jussi-Pekka Hakkarainen

44
Kirjastossa tapahtuu

JUKKA LIEDES

Johtaja kulttuuri- ja taidepolitiikan osastolla
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Kirjastot demokratian ytimessä

Kirjastot ovat luovuuden ravintoketjun huippu. Aineisto on luomalla luotuna, se on markkinoille tuotu ja myös kirjastoissa. Kaikkiruokainen kirjasto on kulttuurisen moninaisuuden ruumiillistuma. Kulttuurinen moninaisuus on puolestaan kulttuuripolitiikan maksiimi.

Parikymmentä vuotta sitten uskoimme, että digitalisoituminen ja teknisten suojausten käyttöönotto johtaa tietoyhteiskunnan kypsässä vaiheessa uuteen pimeään keskiaikaan. Kirjahyllyt eivät enää täyty kirjoista vaan aineistot ovat verkossa saatavilla vain maksua vastaan. Tämä oletettu tietoverkkojen valtakunnan pimeä keskiaika ei kuitenkaan saapunut. Monenlaisia aineistoja on saatavilla paremmin kuin koskaan aikaisemmin.

Idea kirjastosta on idea yhteisesti järjestetystä tiedon ja kulttuurin saatavuudesta. Sen olemassaolo perustuu yhteiskuntasopimukseen, että kaikkea tätä pitää olla maksutta kansalaisten saatavilla. Niin lähellä, että sinne pääsee kävellen tai polkupyörällä. Tulevatko digitaaliset sisältömarkkinat pitämään riittävästi huolta tiedon ja kulttuurin saatavuudesta?

Kun käsillä on lehden numero, jonka teemana on tekijänoikeus, pitää sanoa, että kansalliseen digitaaliseen kirjastoon on aikanaan saatava myös tekijänoikeudellisesti suojattu aineisto. Millaisella toimintamallilla tämä tapahtuisi? Sopimalla ja korvaamalla? Kaikkeen ei ole varaa heti eikä pitkään aikaan. Vähitellen tullaan joka tapauksessa maailmaan, jossa kaikki on saatavilla sähköisesti – maksusta tai maksutta. Luovan työn ja tuotannon talous pitää kuitenkin myös siinä maailmassa turvata. Kaiken keskustelun yllä leijuu kirjastojen maksuttomuuden ideaali, joka on arvo sinänsä. Tämä palvelee sivistyksellisiä perusoikeuksia ja tasa-arvoa. Se tekee kirjastosta demokratian ytimeen kuuluvan instituution.

Muutoin olen sitä mieltä, että Kansalliskirjasto ansaitsisi oman lakinsa. Ja Kansalliskirjasto voisi olla yliopistosta erillinen laitos. Suomessa on muihin kansallisiin instituutioihin verrattuna poikkeuksellisen säästeliäästi säännökset Kansalliskirjastosta. Yliopistolaissa on asiasta kaksi pykälää. Lisäksi asiaan toki liittyy kulttuuriaiaineistojen tallettamis- ja säilyttämislaki, joka on vanhan vapaakappalelain seuraaja.

Voisikohan Suomessa jossain vaiheessa olla koko kirjastoverkkoa koskeva kirjastolainsäädäntö, joka kattaisi kirjastofilosofian, erityisesti sähköiset palvelut – ja koko kentän, kansalliskirjaston, korkeakoulukirjastot, yleisen kirjastojärjestelmän ja erikoiskirjastot?

JUKKA LIEDES

Direktör
Kultur- och konstpolitiska avdelningen
Undervisnings- och kulturministeriet

Svensk översättning: Puck Sumelius

Biblioteken i demokratins kärna

Biblioteken är toppen på kreativitetens näringskedja. Materialet har skapats genom en kreativ process, det har getts ut på marknaden och finns också på biblioteken. Biblioteket är en allätande institution, den kulturella mångfalden förkroppsligad. Kulturell mångfald å sin sida är en kulturpolitisk maxim.

För ungefär tjugo år sedan trodde vi att digitaliseringen och ibruktandet av tekniska skyddsåtgärder med tiden skulle föra informations-samhället tillbaka till medeltiden. Bokhyllorna skulle inte längre fyllas av böcker, utan allt material skulle finnas på nätet, tillgängligt endast för den som hade råd att betala. Den mörka tid som utmålades infann sig dock inte. Många resurser och material är lättare tillgängliga än någonsin förr.

Biblioteket som idé är tanken om en gemensamt organiserad tillgång till information och kultur. Dess existens grundar sig på ett utvecklat samhällskontrakt som säger att allt detta ska finnas gratis tillgängligt för allmänheten. Så nära att man kan ta sig dit till fots eller på cykel. Kommer den digitala innehållsmarknaden att i tillräcklig mån sörja för tillgången till information och kultur?

Eftersom detta nummer har upphovsrätt som tema, bör det sägas att det nationella digitala biblioteket i sinom tid också måste omfatta även upphovsrättsligt skyddat material. Hurdan verksamhetsmodell ska då tillämpas? Avtal och ersättningar? Vi har inte råd med allt genast och inte heller på länge. Småningom kommer vi ändå att leva i en värld där allt är tillgängligt i elektronisk form – gratis eller inte. Det skapande arbetet och den skapande produktionens ekonomi måste dock tryggas också då. All diskussion präglas av idealet som säger att bibliotek ska vara gratis, och detta ideal är ett värde i sig. Det tjänar jämställdheten och den grundläggande rätten till bildning. Det gör biblioteket till en institution i demokratins kärna.

I övrigt anser jag att Nationalbiblioteket vore förtjänt av en egen lag. Nationalbiblioteket kunde också vara en självständig institution som inte hör till universitetet. Jämfört med andra nationella institutioner i Finland finns det exceptionellt lite lagstiftning som gäller Nationalbiblioteket. Universitetslagen har två paragrafer. Nationalbiblioteket berörs ju också av lagen om deponering och förvaring av kulturmaterial, efterföljaren till den gamla lagen om friexemplar.

Vore det möjligt att en dag åstadkomma en bibliotekslagstiftning i Finland? En lagstiftning som gäller för hela biblioteksnätet och omfattar hela fältet – nationalbiblioteket, högskolebiblioteken, det allmänna bibliotekssystemet och specialbiblioteken – och som också innefattar biblioteksfilosofin, och i synnerhet utvecklingen av de elektroniska tjänsterna?

Pelasta kirja -keräys päättyi 9. toukokuuta

Kansalliskirjaston Pelasta kirja -ohjelma päättyi 9. toukokuuta 2014, jolloin poliisihallituksen myöntämä rahankeruulupa umpeutui. Keräys on jatkunut eri keruulupien turvin vuodesta 2005 lähtien. Pelastetut teokset, kaikkiin lähes tuhat nimekettä, ovat digitoituina nähtävillä Doria-tietokannan osioissa Aarteet, Suomen karttoja ja kartastoja, Pienpainatteen, Kirjallisuuspankki ja Program-bladet.

<http://www.doria.fi/handle/10024/4194>

Tuettujen teosten luettelo ja lahjoittajien kunniataulu ovat edelleen kirjaston verkkosivuilla. Pelasta kirja -lahjoituksilla on lisäksi tuettu arvosteosten konservointia ja sidotusta. Ohjelma on innostanut lahjoittajia perusta-

maan nimikorahastoja ja lahjoittamaan laajempiin tarkoituksiin kulttuuriperinnön hyväksi, ks. Kansalliskirjaston kulttuuriperintöraho:

<http://www.rahasto.kansalliskirjasto.fi/>

Kokoelmien pelastaminen jatkuu luonnollisesti edelleen. Seuraavaksi tähtäämme Suomen itsenäisyyden juhlavuoteen 2017 ja pyrimme rakentamaan Suomen historiaan liittyvien kokoelmien verkkokirjastoa kaikkien kansalaisten käyttöön.

Kansalliskirjasto kiittää lämpimästi kaikkia kirjojen pelastamiseen osallistuneita lahjoittajia!

SANNA JÄRVINEN © KANSALLISKIRJASTO

MUSIIKKIARKISTOJEN KEHITTÄMISPROJEKTI JATKUU

Anu Karessuon rahaston avulla toteutettu musiikkiarkistojen kehittämisprojekti on edennyt viimeiseen vaiheeseen. Vuonna 2011 aloitetussa projektissa käsikirjoituskokoelmien musiikkiarkistot saatetaan paremmin ylei-

sön saataville Viola-tietokannan kautta. Musiikkiaineistot luetteloidaan Violaan arkistotasoisesti ja arkistoluettelot saatetaan musiikin osalta verkon kautta saataville. Projektityöntekijänä jatkaa Jerry Jantunen.

Petri Tuovinen
Käsikirjoituskokoelmat

ICHC 2013 -KONFERENSSIN JÄRJESTELYTOIMI- KUNTA PALKITTIIN

Suomen maanmittausinsinöörien liitto on palkinnut ICHC 2013 -konferenssin (International Conference on the History of Cartography) järjestelytoimikunnan tunnustus-palkinnolla. Järjestelytoimikunta muodostui kaikkien konferenssia järjestäneiden tahojen edustajista. Kansalliskirjastosta siinä olivat mukana kokoelmapäällikkö Sinimarja Ojonen ja kirjastonhoitaja Anna-Maija Pietilä-Ventelä, joka toimi järjestelytoimikunnan sihteerinä.

Palkinnon perusteluna oli muun muassa kartografian historian tunnetuksi tekeminen suurelle yleisölle. Palkinto luovutettiin Maanmittauspäivillä Seinäjoella 20.–21. maaliskuuta 2014. Maanmittauspäivät täyttää tänä vuonna 50 vuotta. Se on suurin Suomessa järjestettävä maanmittausalan tapahtuma.

KANSALLISKIRJASTO- LEHDEN METATIETO- TEEMANUMERO TURUN AMK:N PÄÄSYKOEAINIESTONA

Turun ammattikorkeakoulun Kirjasto- ja tietopalvelualan koulutuksen kesän 2014 valintakokeissa käytettiin yhtenä aineistona Kansalliskirjasto-lehdessä 3/2013 julkaistuja Metatieto/ Teema-artikkeleja.

Teologian maisteri
Tiia Trogen,
Helsingin yliopisto

TEKSTI JA KUVA: **KIRSI AHO**

Tiia Trogenin tänä keväänä valmistunut pro gradu *Kuinka Struwelpeteristä tuli Jörö-Jukka? Heinrich Hoffmannin Struwelpeterin matka Suomeen, sensuuritoimet ja mainostus sanomalehdissä 1844–1894* sai innoituksensa Markus Korvenkontio-Brummerin keräämästä laajasta ja kansainvälisestä Brummeriana-lasten- ja nuortenkirjakoelmasta Kansalliskirjastossa.

Miten ensi kertaa tutustuit Kansalliskirjastoon?

Tulimme fuksikierroksella tutustumaan kirjastoon, ja muistan miten hämmästyin sitä, että kirjastoon ei saa tuoda omia tavaroitaan. Kun kuulin perusteluna sen, että kirjastosta on varastettu arvokkaita kirjoja, hämmästyin vielä enemmän. Kuinka joku voi tehdä niin!

Mistä löysit gradusi aiheen?

Opiskelen teologisessa tiedekunnassa pääaineenani kirjahistoria. Professorini Tuija Laine kysyi, mitä haluaisin tutkia. Tuli mieleen, että lapsena Jörö-Jukan tarina teki minuun valtavan vaikutuksen. Perheemme osti tuolloin käytetyn auton, jonka penkin alta kirja löytyi. Se oli niin pelottava, että piilotin sen vintille enkä uskaltanut vuosiin avata koko kirjaa. Nyt aikuisena kirja sai minut lumioihinsa. Halusin tutkia, miten kirja on tullut Suomeen ja mikä vaikutus sillä on ollut.

Valmistut tänä keväänä teologian maisteriksi. Mitä haluat tehdä tulevaisuudessa?

Olen 31-vuotias, ja minulla on jo kaksi tutkintoa ja lapsi. Aiemmin tein teatteriopintoja, ja olen valmis teatteri-ilmaisun ohjaaja. Lähdin teologiseen tiedekuntaan ajatukseni työskennellä pappina jonain päivänä. Viihdyn myös vanhojen pölyisten kirjojen keskellä, tutkien

Ruotsissa vuonna 1872 ilmestynyt Pelle Snusk edustaa uhmakasta ja hiuspehkoiltaan sotkuisempaa Jörö-Jukka-tyyppiä, joka sai väistyä silotellumman hahmon tieltä.

ja kirjoittaen. Jos mahdollista, jatkan vielä tutkimusta, toivottavasti Brummerianaan liittyvää.

Mikä merkitys Brummeriana-koelmalla oli tutkimuksellesi?

Se oli minulle varsinainen kultakivos. Niin kuin nuoret fanittavat laulaja Robinia, minä fanitan Markus Brummer-Korvenkontiota. Hän on tehnyt valtavan palveluksen tutkijoille keräämällä niin upean kokoelman lasten- ja nuortenkirjoja. Ja mikä hienointa, hän on lahjoittanut ne Kansalliskirjastolle kaikkien kiinnostuneiden käyttöön ja tutkittavaksi. Mielestäni kaikki tärkeät asiat ja tiedot täytyy jakaa. On hienoa että kokoelma on siellä, ja olisi sääli jos sitä ei käytettäisi.

Terveisesi Kansalliskirjaston työntekijöille?

Marjut Hjelt välitti minulle puuttuvia kirjoja, suurkiitos hänelle. Kaukopalvelun Sari Virta oli korvaamaton apu. Ja kiitos kaikille vahtimestareille, jotka toivottivat hyvää naistenpäivää! Tulin tutuksi heidän kanssaan, kun tein työtäni erikoislukusalissa ja kävin kirjastossa lähes päivittäin. Kokoelmista löytyy niin paljon hyvää materiaalia, että tutkimusta olisi voinut jatkaa vaikka kuinka pitkälle.

Kiitos haastattelusta ja hyvää kesää!

Brummeriana-kokoelmasta lisätietoa lehden sivuilla 30–37.

Gunilla Herdenberg on kotoisin Skånen Lönnbodasta. Perheen äiti oli kirjastonhoitaja. Ennen KB:ta Gunilla Herdenberg toimi kaupunginkirjastonhoitajana Lundissa ja kirjastoimenhoitajana Bromöllassa. Myös aviomies tulee Skånesta. Gunilla päätti vakavissaan jo 19-vuotiaana valita kirjastoalan. "Kirjastonhoitaja on paras ammatti", hän sanoo.

"Haluan luoda KB:lle vahvan työkuulttuurin ja vankan taloudellisen perustan tulevaisuutta ajatellen."

Haastattelussa Ruotsin kuninkaallisen kirjaston riksbibliotekarie Gunilla Herdenberg, joka on johtanut Kungliga biblioteketiä vuodesta 2012.

TEKSTI: KALEVI LEHTONEN
KUVA: JENS GUSTAVSSON / KB

Kävit hiljattain Suomessa, Mikkelissä. Sitä on aikaisemmin mikrofilmikaupunkina kutsuttu Suomen Hollywoodiksi, mutta nykyisin sen epiteetti lienee Piilaakso. Miltä siellä näytti?

Olin hyvin vaikuttanut nähdessäni energisen Majken Bremer-Laamasen ja hänen monitaitoisen henkilöuntansa. Toinen kiinnostava tuttavuus oli professori Timo Honkela. Hänen käyttämäänsä käsitettä Digital humanities ei ole helppo ruotsintaa, eikä sille oikein löydy vastinetta suomestakaan. Kirjoitin muistiinpanoihin, että digital humanities merkitsee koneiden tekemistä inhimilliseksi, jotta meistä ei tulisi koneita. Digital mining on myös mielenkiintoinen uusi termi, jossa kieliteknologisin metodein louhitaan suuria tietomääriä. Se oli hyvin tarpeellista, ja uskoisin, että tässä olisi yhteistyön paikka Suomen kanssa.

Seuraava askel olisi se, että yhteistyön suorittajatasen henkilöt tutustuisivat toisiinsa ja työmetodeihin. Kyse on hyvin suurista tietomääristä ja niiden tulkinnaasta ja säilytyksestä ja ennen muuta tavasta tarjota se asiakkaiden käyttöön. Kyseessä on taloudellisesti vaativa hanke, ja koska kansalliskirjastot ja -arkistot joutuvat olemaan hybridejä – sekä paperidokumenttipohjaisia että digitaalisia – ei ministeriötasolla Ruotsissa tälle tahdo löytyä ymmärrystä. Suomessa asia näyttää olevan toisinpäin: siellä vallitsee keskusjohtoinen ajattelumalli, ja juristit ministeriössä ja julkaisijajärjestöissäkin yrittävät aktiivisesti löytää muutaman bitin aukkoja pohjoismaisesta tiukasta tekijänoikeuslaista. Palatakseni vielä yhteistyömuotoihin, mainitsemasi puutteiden täyttö RV-kokoelmassa voisi hyvinkin olla mukana toimintasuunnitelmassa.

IFLA:n tiedetään tutkineen ja tehneen prognooseja siitä, milloin viimeiset paperisanomalehdet ilmestyvät. Suomen osalta arvio on 2020 ja USA:n osalta 2018. Suomessa ilmestyy tällä hetkellä vain 49 paperilehteä. Mitä arvelet tästä?

Ruotsissa on edelleen noin 200 paperilehteä, jotka tällä hetkellä skannataan. Saattaa olla, että Ruotsin talous on paremmalla tolalla. Yksi merkki alkavasta korkeasuhdanteesta on ohjelmoijien viimeaikaiset palkankorotukset. Kyse on myös paljon siitä, miten saada suuri yleisö lukemaan lehtiä, koska digitaalista tietoa on niin paljon. Käytän itse myös Twitteriä. Ja tietysti tämä on myös sukupolvikysymys. Mutta 20–30-vuotiaat eivät tilaa sanomalehteä. Dagens Nyheter täyttää tänä vuonna 150 vuotta, ja aion kirjoittaa siihen artikkelin, jossa käsittelen sanomalehteä historiallisena dokumenttina.

Sanomalehti historiallisena dokumenttina ei ole tainnut mennä läpi ruotsalaisen kirjastolaitoksen priorisoinneissa? Ja ministeriöstä on mahdotonta saada rahoitusta yli budjetin. Onko tilanne näin vakava?

Toistaiseksi meidän pyyntöihimme ei ole suostuttu, mutta teemme kaikkemme korostaaksemme sitä, kuinka tärkeätä on, että sanomalehtiaineisto on suuren yleisön saatavilla.

Bälstan 13 sanomalehtihyllykilotmetristä vain puolet, 150 miljoonaa sivua on mikrofilmattu, ja siten pelastettu jälkipolville. Koko kokoelma on bibliografoitu, mutta mitä tapahtuu sille toiselle puolelle?

Siihenkään minulla ei ole vastausta. Mutta jos tarkastellaan tätä digitoitua osaa ja KB:n kokoelmia ylipäänsä, säikähdin viimeisimmillä

Jos informaatiolla voi tehdä paljon rahaa, löytyy aina sellaisen rahamäärän yksityistäjiä ja hyödyntäjiä.

(Biblioteksdagarna) Kirjastopäivillä erään Kairos Future trendspaning inför 2014 -esitelmäitsijän ajatuksia. Kansalliskirjastot hallinnoivat niin suuria määriä informaatiota, että voidaan asettaa kyseenalaiseksi, kuinka kauan kirjastot saavat pitää ne. Jos informaatiolla voi tehdä paljon rahaa, löytyy aina sellaisen rahamäärän yksityistäjiä ja hyödyntäjiä.

Myös data mining voidaan nähdä tässä yhteydessä esimerkkinä, jolla on hieman kyseenalainen maine USA:n turvallisuusviranomaisen NSA:n ja Ruotsin FRA:n työmetodina. Voidaan ottaa esimerkiksi mainitsemasi USA:n musiikki- ja viihdeala: siellä missä iso rahaa liikkuu, siellä on juristeja moninkertaisesti artisteihin verrattuna. Asian voi ilmaista lyhyesti näin: tieto on valtaa.

Mahtaisiko ministeriön vaihtamisen esimerkiksi kulttuuriministeriön auttaa KB:ta saamaan enemmän rahaa valtion kassasta?

Vaikea sanoa. Pohjoismaiden ja Euroopan osalta ovat kansalliskirjastot jakautuneet suunnilleen fifty-fifty näiden kahden ministeriön kesken. Vielä vähän aikaa sitten kulttuuri ja opetus olivat yhtä. On keinotekoista erotella tutkimus- ja kansalliskirjastoja muista.

Seikka, johon meidän ministeriössämme olen hyvin tyytymätön,

on se, että tutkimusinfrastruktuuriin myönnetystä yhdeksästä miljardista kruunusta ei KB saanut äyriäkään. Tein asiasta myös valituksen.

Mitä uutta on viime aikoina tapahtunut KB:ssa ja mitkä ovat sinun tavoitteesi RB:na?

Ei kannata julistaa kovin tarkasti tavoitteitaan, koska tehtävistä jää

aina jotain seuraajallekin. Kuuden vuoden pituinen työrupeama RB:na on mielestäni riittävä. Sitä on mahdollista jatkaa tarvittaessa kolmella vuodella. Edeltäjältäni jäi minulle Digidaily. Käyttöliittymä on nyt loppusuoralla, olen nähnyt sen jo. Mikrofilmilukusaliin tullaan avaamaan 10 työasemaa digitaalista aineistoa varten. Yhdessä Riksarkivetin kanssa digitoidun Aftonbla-

detin, Svenska Dagbladetin, Expressenin, Göteborgs Aftonbladetin ja Dagens Nyheterin 1864–1921 ohella on Länsstyrelsen i Väster-norrland ollut mukana digitoimassa näitä noin viittä miljoonaa sivua. Vapaasanahakuineen tämä paketti luo hyvän perustan Ruotsin digitaaliseen sanomalehtikirjastolle. Asiakkaille se tullaan esittelemään elokuun lopulla. Rahaa on palanut

SNELLMANIN RUKKASET – SUOMEN JA SUOMEN- KIELEN PELASTUS?

Teksti: Kalevi Lehtonen

Biblioteksgatanin ja Humlegårdsgatanin risteyksessä, kadun numerossa 29 (tuolloin 10), oli vuonna 1851 nykyistä huomattavasti pienempi, kaksikerroksinen J.G. Carlénin talo. Sen parveke antoi lehmuskujien täyttämän Humlegårdenin puistoon, suoraan sinne mihin KB tulitaisiin rakentamaan. Elokuun toisena päivänä vuonna 1851 oli Johan Ludvig Runebergin kolmas Tukholman vierailupäivä. Hänen matkansa Ruotsiin oli megatapahtuma, joka huomioitiin hovin lisäksi kaikissa Ruotsin lehdissä ja erityisesti pienessä suomalaisessa siirtokunnassa, jonka henkinen johtaja oli KB:n ylin virkamies A.I. Arfwidsson. Kuningas Oscar I antoi kuolematomalle Runebergille audienssin, tai oikeastaan päinvastoin.

Rouva Emilie Flygare-Carlén, joka väsyi odottamaan Runebergiä juhliivaa miestänsä kotona, oli mennyt nukkumaan. J.G. oli onnistunut ylipuhumaan juhlitun kansallisrunoilijan kotiinsa

improvisoidulle yökahville ja punssille. Mukana parvekkeella oli kokonainen hällisevä seurue. Emilietä yritettiin herätellä ja maanitella mukaan juhlimaan kuuluisaa suomalaista kollegaa. Emilie oli nimittäin itsekkin varsin kuuluisa kirjailija. Mutta Emilie pysyi vuoteessaan ja veti peiton korvilleen. Emilien välinpitämättömyys aiheutti spekulatioita, joista kirjoitettiin Tukholman lehdissä ja useissa myöhemmin ilmestyneissä muistelmissa. Eivätkä spekulatiot ole täysin ohitse vielääkään. Harva nimittäin tiesi, että J.W. Snellman oli ensimmäisellä Tukholman vierailullaan 1839–1840 tutustunut nuoreen viehättävään 33-vuotiaaseen kirjailijattareen Emilie Flygareen. Erään yhteisen kirjallisen projektin aikana havaitsi Snellman olevansa korviaan myöten rakastunut Emilieen. Emilie oli elämää nähnyt leski ja viiden lapsen äiti. Lapsista kolme oli kuollut. Jos näitä kahta henkilöä haluttaisiin verrata sijoittamalla heidät filosofisiin koulukuntiin, oli Snellman hegeliläinen teoreetikko ja Emilie käytännön eksistenttialisti, joskaan sellaista koulukuntaa kukaan ei vielä ollut esitellytkään. Rakastunut

Snellman kosi naista, mutta sai rukkaset.

Päinvastaisen tapahtuman seurauksena olisi todennäköisesti ollut se, että hän olisi jäänyt Tukholmaan. Kenestä olisi tuolloin tullut Suomen kansallinen herättäjä, vai olisiko kenestäkään? Kuka olisi valmistellut ja laatinut Venäjän keisari Aleksanteri II:lle vuonna 1863 ehdotuksen, joka johti Kieliasetukseen. Kieliasetuksessa todettiin, ettei suomi ollut vieras kieli, ja asetus takasi suomenkielisille samat oikeudet kuin ruotsinkielisille.

Ja mitä mahtoiakaan Emilie ajatella, kun häntä maaniteltiin juhlimaan Runebergiä? Sitäkin voi spekuloida. Ehkä hänen mieleensä tuli Snellman, jonka jälkeen hän on saattanut huokaista tyyntyynsä: ”En finne igen.”

Lähteitä:

→ Yrjö Hirn: Runebergskulden.

Helsingfors. Holger Schildts förlag, 1935

→ Th. Rein: Juhana Vilhelm Snellman. Kolmas korjattu ja kuvitettu painos. Osa II. Otava, 1928

→ Kari Tarkiainen: Finnarnas historia i Sverige Del 2. Helsingfors, 1993

yli 50 miljoonaa kruunua. Rahoitus tulee EU:lta, Wallenbergin säätiöiltä, Riksbankenilta ja KB:lta. Siis omaakin rahaa 16 miljoonaa kruunua, jotka on ansaittu kieltäytyksillä.

Sanomalehtien osalta on suuri kysymysmerkki, miten mikrofilmit tullaan korvaamaan niissä kirjastoissa, joihin filmit ennen toimitettiin ilmaiseksi. Tämän sanomaleh-

tiprojektin jatkaminen kuuluu tavoitteisiini. Tärkeätä on materiaalin luotettava säilytys ja tietokannan hyödyntäminen järkevän ja humanin käyttöliittymän kautta. Mitä SBLA:n ja KB:n yhdistymiseen tulee, se oli erinomainen asia. Aluksi työtapojen erot, jotka Valtion ääni- ja kuva-arkiston ja KB:n liitoskohdassa näkyivät selvästi, ovat tasoittumassa. Digital harves-

ting, jonka edeltäjäni pani koipussiin, on taas herätetty eloon ja on nimeltään Kulturarv 3. Aivan uusi yksikkö on Kunskapsuppbyggnad. Yksikkö tukee KB:n omien kokoelmien tutkimusta edistämällä niiden saavutettavuutta muun muassa uuden lähdekirjallisuuden avulla. Tutkimusosasto on jäissä, mutta sen sijaan on perustettu Forskaråd, joka koostuu useiden korkeakoulujen tutkijoista. Paikka tässä tutkijaneuvostossa on hyvin arvostettu.

Minut rekrytoitiin aikoinaan perustamaan Nationella samverkan-yksikköä. Se toimii kaikkentyyppisten ruotsalaisten kirjastojen yhteistyöelimenä. Olen siihen erityisen kiintynyt. Myös Librisiä kehitetään. Sen uusi versio on Libris XL, ja uudessa kansallisessa luettelossa tulee olemaan (fuzzy) sumea haku. Ennen kaikkea, ja tämä on tärkeintä, haluan huolimatta vaikeasta rahoitustilanteesta luoda KB:lle vahvan työkuultuurin ja taloudellisen perustan, jolle voi rakentaa tulevaisuutta.

Mistä tietää, että valittu viranhaltija on pätevä?

Hyvä ja hauska kysymys. Olemme tehneet uuden organisaation ja olen voinut valita ne osastonjohtajat, jotka tarvitsen. Käytämme normaaleja rutiineja: haastatteluja ja testausta. Tällä hetkellä lähes kaikki viranhaltijat ovat uusia. Suuren 40-luvun ikäluokan eläköitymis-kluusterin seurauksena henkilökunnan keski-ikä on pudonnut valtavasti.

Kiitos haastattelusta ja onnea tuleviin haasteisiin.

Kirjoittaja on toiminut KB:n sanomalehtiyksikössä kirjastonhoitajana vuosina 1988–2012.

Kungliga biblioteket, byggt 1877 av Carl v. Linnén. Illustration av G. W. Sjöström.

HUMLEGÅRDENIN JA KUNGLIGA BIBLIOTEKETTIN HISTORIAA

Teksti: Kalevi Lehtonen

Kungliga biblioteketin Humlegårdenin kirjastorakennus valmistui vuonna 1877, ja sitä on laajennettu ja modernisoitu useaan otteeseen. Laajennuksia suunniteltaessa on otettu huomioon se, että kirjasto sijaitsee yli 700 vuotta vanhassa puistossa. Vuonna 1970 tehdyn selvityksen mukaan puistossa on 14 eri lehtipuulajia, joista vanhimmat lehmukset ovat kuningatar Kristiinan ajoilta 1600-luvun alusta. Viiden sorakäytävän risteyksessä

seisoo Carl v. Linnén patsas ympyränmuotoisine kukkaasetelmineen.

Fyysisten kokoelmien säilyttämiseksi suoritettiin 1990-luvulla urotyö: maanalaisten tilojen rakentaminen. Näin on varmistettu säilytystilat vuoteen 2050 asti. Hiljattain KB:ssa on valmistunut pari vuotta kestänyt suurehko remontti.

30-vuotisen sodan aikana vuonna 1648 Prahasta sotasaaliina ryöstetty suurin ja vanhin eurooppalainen käsikirjoitus Pa-holaisraamattu eli Codex Gigas on tullut KB:n tavaramerkiksi, ei kuitenkaan hankintatapsa vaan kulttuurihistoriallisen arvonsa vuoksi.

Yläosan konservointitaso.

Kupolialisissa työskennellään ala- ja ylätasolla.

Kansalliskirjaston peruskorjaus kunnioittaa Engelin arkkitehtuuria

Haastattelussa Kansallis-
kirjaston peruskorjauksen
pääsuunnittelija arkkitehti
Pauno Narjus

TEKSTI: **DORRIT GUSTAFSSON**
KUVAT: **PAUNO NARJUS**

Kellarikerroksen kalliota hihnasahataan vaateaulaksi.

C.L. Engelin kirjastorakennus on yksi Suomen suojelluimmista rakennuksista. Miten arkkitehti lähestyy tällaista kohdetta?

Analysoimalla ja sisäistämällä mitä rakennuksessa halutaan suojella, selvittämällä mitä mahdollisesti uusia toimintoja rakennukseen halutaan sijoittaa ja pohtimalla, miten mahdolliset ristiriidat ratkaistaan.

Tässä kohteessa tutustumista helpotti hyvin tehty rakennushistoriaselvitys ja työryhmään kuuluva konservaattori.

Mikä on henkilökohtainen ”filosofiasi” vanhojen rakennusten peruskorjauksiin?

”Filosofia” on hyvin rakennuskohdasta, suunnittelu lähtee rakennuksen ominaispiirteistä, joita yleensä ei saa hävittää. Mitä suurempi tahtotila rakennuksen alkuperäisessä arkkitehtuurissa on ollut, ja mitä säilyneempi rakennus on, sitä vähemmän ja alistaisemmin uudet piirteet saavat näkyä korjatussa rakennuksessa. Kansal-

liskirjaston on tämän lajityypin edustaja puhtaimmillaan.

Hyvin erilaista lähestymistapaa edustavat esimerkiksi vanhojen teollisuusrakennusten muuttaminen uuteen käyttötarkoitukseen, jossa parhaimmillaan suojellun rakennuksen ja siihen liittyvien uudisosien vuoropuhelu muodostaa kokonaisuuden, joka on enemmän kuin osiensa summa. Turussa Aurajoen rannalla vanhojen telakkarakennusten muuttaminen taideoppilaitosten tiloiksi on tällaisesta tyypiesimerkki.

Mikä on mielestäsi kiinnostavin ta Engelin kirjastorakennuksessa?

Olen huomannut, että tilallisuus kiinnostaa arkkitehtuurissa aina, oli kyseessä sitten minkä kauden rakennus tahansa. Engelin kirjastorakennuksessa päätilojen huima korkeus ja toisaalta pylväiden ja lehterien muodostama intiimiys kirjahyllyjen äärellä yhdistettynä ajan tuomaan patinaan muodostaa

todella kiinnostavan tunnelman ja kokonaisuuden

Mitä rakennukselle tullaan tämän reilun kahden vuoden aikana tekemään ja mitä itse pidät peruskorjauksen tärkeimpinä tavoitteina?

Tämän tapaisissa kohteissa talotekniikan uusiminen on usein peruskorjauksen liikkeelle panevana voimana. Suurimmat rakenteelliset muutokset tehdäänkin ullakolla ja kellarissa jonne sijoitetaan uusia ilmanvaihtokonehuoneita ja taloteknisiä reittejä. Rakennuksen toiminnallisuutta ja esteettömyyttä parannetaan muun muassa uusilla hisseillä ja vaatesäilytystiloilla sekä palautusautomaatilla. Turvallisuutta lisätään uusilla palo-ovijärjestelyillä ja kulunvalvonnalla. Vesikattokorjaus ja Rotundan julkisivu- ja ikkunakorjaus ovat näkyvimät muutokset ulkopuolella. Päätilojen sisäpintojen ja kirjahyllyjen konservointi ja kunnostus yhdistettynä uusiin valaistus- ja kalustus-

VUONNA 1845 valmistuneen Kansalliskirjaston päärakennuksen on suunnitellut arkkitehti Carl Ludvig Engel. Vuonna 2013 käynnistettiin rakennuksen restauroiva peruskorjaus, joka jatkuu yhä.

Kirjastorakennusta on korjattu aiemmin monessa vaiheessa. Peruskorjaus tehtiin vuosina 1879–1881, arkkitehtinä Frans Sjöström, Rotundan laajennus taas vuosina 1904–1907, arkkitehtinä Gustaf Nyström. Kirjasto peruskorjattiin jälleen vuosina 1954–1957, arkkitehtinä Aarne Ervi, sekä vuosina 1977–1985, arkkitehtinä Olof Hansson. Rotundan peruskorjaus suoritettiin vuosina 1998–2000 ja julkisivukorjaus vuosina 2011–2012, molemmissa

arkkitehtitoimistona oli LPR Oy.

Rakennus on suojeltu asema-kaavassa merkinnöillä sr eli ”Suojeltava rakennus” ja sk eli ”Valtion omistamien kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta annetun asetuksen mukaan suojeltava rakennus”. Piha-alueen puusto on suojeltu merkinnällä sp eli ”Säilytettävä tai istutettava puurivi”.

Kun kirjastorakennus siirtyi valtion omistuksesta Helsingin yliopiston rahastojen omistukseen 14. joulukuuta 2005, Uudenmaan alueellinen ympäristökeskus antoi suojelun turvaamiseksi seuraavat suojelumääräykset:

1. Rakennuksia piha-alueineen tulee käyttää ja hoitaa siten, että

niiden kulttuurihistoriallinen arvo säilyy.

2. Rakennusten ulkoarkkitehtuuri tulee säilyttää.

3. Rakennusten sisätilat tulee säilyttää. Muutokset ovat mahdollisia ja ne tulee toteuttaa sisätilojen historiallisia ja arkkitehtonisia ominaispiirteitä vaalien. Päärakennuksen ja kirjastorakennuksen salitilojen ja muiden päätilojen suojeluun tulee kiinnittää erityistä huomiota.

4. Rakennusten korjauksissa ja muutoksissa on kuultava Museovirastoa. Virasto voi myöntää vähäisiä poikkeamia suojelumääräyksistä.

Peruskorjausta tehdään monen eri tahon suojelevassa otteessa.

järjestelyihin sekä puulattioihin ovat ehkä näkyvimmit piirteet asiakkaan näkökulmasta. Rotundan palvelualueelle on myös tulosmuutoksia. Kaikki nämä toimet tähtäävät rakennuksen säilymiseen ja säilymiseen nimenomaan kirjastokäytössä, joka on koko hankkeen tärkein tavoite.

Peruskorjauksesta sanotaan myös, että se on restauroiva. Mitä se tarkoittaa?

Peruskorjauksen yhteydessä tehdään toimenpiteitä, joiden tavoitteena on suojella ja vaalia rakennuksen arkkitehtonista kokonaisuutta. Vanhojen pintojen konservointi on tässä tapauksessa olennaisin poikkeama verrattuna tavalliseen peruskorjaukseen, ja tällä pyritään varmistamaan rakennuksen säilyminen tuleville polville.

Talon interiööriä konservoidaan. Konservointi on hidasta ja kallistakin. Onko joitain tiettyjä tiloja tai kohteita joita nimenomaan halutaan konservoida ja miten?

Konservoinnin pääkohteena ovat Kupolisali sekä Eteläinen ja Pohjoinen lukusali.

Koristemaalatut kattoholvit, kipsimarmoripylväät ja lehtereiden puuosat konservoidaan ja kunnostetaan hienovaraisesti, niin, että ajan patina on tiloissa edelleen aistittavissa.

Konservointityö on laajuudessaan mittava hanke, ja tällä työmaalla erikoisuutena on, että holvien alle on rakennettu tilapäiset, pölytiivit konservointitasot. Molemmat tilat on varustettu olosuhteiden hallintaa varten tilapäisillä ilmanvaihtolaitteilla, joilla varmistetaan sisäilman vakaus työmaaikana. Tämä järjestely mahdollistaa yhtäaikaiset työt sekä konservoitavien holvien että lattian tasalla.

Kirjastorakennus on haasteellinen kohde monella tapaa: suoje-lustatuksensa vuoksi hankkeen toimenpiteet tulee hyväksyttää Museoviraston asiantuntijoilla. Miten tämä on käytännön suunnittelussa ja päätöksenteossa organisoitu?

Sekä suunnittelu- että työmaavaiheessa olemme olleet vuorovaikutuksessa Museoviraston kanssa ja kaikkiin tärkeimpiin muutoksiin

on saatu heidän hyväksyntänsä. Myös joistain toimenpiteistä on luovuttu.

Työmaavaiheessa yhteydenpito on tiivistynyt ja Museoviraston edustajat käyvät työmaalla joka viikkoisissa konservointi- ja työmaakatselmuksissa, joissa käydään läpi ja hyväksytään aktiivisessa vaiheessa olevia yksityiskohtia ja malleja. Tähän hankkeeseen on lisäksi perustettu Restauroinnin ohjausryhmä, jossa pohditaan restauroinnin päälinjauksia.

Museoviraston lähtökohta hankkeessa on säilyttävä, muutoksia voidaan harkita tehtäväksi vain jos toiminta sitä perustellusti edellyttää. Miten tämä lähtökoh- ta ohjaa arkkitehdin suunnittelua?

Tämäntapainen ajattelutapa on sisätiloiltaan suojellussa rakennuksessa peruslähtökohtana. Restauroitavassa rakennuksessa on kuitenkin joskus tulkinnanvaraista, mitkä toimenpiteet vaalivat rakennuksen arkkitehtonista kokonaisuutta, mitkä taas tukevat rakennuksen ajallista kerroksellisuutta.

Severin Falkmanin vuonna 1881 valmistunut Teologia-lynetti löytyi remontin yhteydessä Magnus Enckellin vuonna 1904 valmistuneen Kultakausi-maalauksen alta. Keväällä 1901 muutamat yliopiston opettajat arvostelivat lynettejä, jotka heidän mielestään eivät olleet kyllin arvokkaita kansallisesti merkittävän kirjaston lukusaliin. Lynettejä tehtiin alun perin kahdeksan Carl Ludvig Engelin alkuperäisten hahmotelmien pohjalta kirjastosalien päätyjen puoliympyräpintojen koristeeksi.

Esteettömyys on tärkeä asia julkisissa rakennuksissa ja erityinen haaste vanhoissa suojelluissa kiinteistöissä. Miten sen parantamisessa tulemme onnistumaan?

Esteettömyys kyllä paranee. Uusilla hissiratkaisuilla päätiloihin päästään esteettömästi Rotundan puolen ulko-ovesta ja erityisesti yhteydet Fabianian suuntaan helpottuvat. Unioninkadun puolella pääsisäänkäynnin portaiden yhteyteen lisätään käsijohde, mutta muuten ylempien kerrosten tilat, samoin kuin lukusalien lehterit jäävät edelleen esteellisiksi.

Peruskorjauksen suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuu suuri

joukko eri toimijoita. Miten yhteistyö sujuu?

Suunnitteluryhmää valittaessa rakennuttaja edellytti, että pääsuunnittelija kerää ympärilleen erikoissuunnittelijoiden ryhmän. Tällä kokoonpanolla olemme suunnitelleet hieman vastaavanlaisia hankkeita aiemminkin ja yhteistyö on luontevaa. Tietomallinnus on tuonut suunnitelmien yhteensovitukseen aivan uuden ulottuvuuden. Kaikkien osapuolien työtä kuvaa hankkeen erityispiirteiden tiedostaminen ja siitä johtuva varovaisuus. Osapuolten suuri joukko tahmeuttaa hieman päätöksentekoa, mutta toisaalta varmuus yksityiskohtien toteuttamiskelpoisuudesta pakottaa tutkimaan asioita tarkemmin. Lopputulos tulee olemaan moninäkemyksellinen.

Kerro myös lyhyesti mitä olet aiemmin tehnyt.

Armeijan jälkeen olen työskennellyt LPR-arkkitehdeillä (aiemmin arkkitehtitoimisto Laiho Pulkkinen Raunio), nykyään yhtenä sen omistajista. Aiemmista suunnittelukohteista mainittakoon Aurajoen ran-

nalta vanhojen telakkahallien muuttaminen Turun konservatorion ja Taideakatemian tiloiksi sekä Kruununmakasiinin ja SOK:n varaston kehittäminen Merikeskus Forum Marinumin museotiloiksi. Turun VPK:n talon ja Presidentin linnan peruskorjaukset ovat olleet viimeaikaisia peruskorjaushankkeita. Helsingin Musiikkitalon suunnitteluun osallistuin 12 vuoden ajan.

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston Hallinto- ja kehittämispalveluiden johtaja.

- Rakennuttaja:
Helsingin yliopisto
- Rakennuttajakonsultti:
Indepro Oy
- Arkkitehtisuunnittelu:
LPR-Arkkitehdit Oy
- Pääurakoitsija:
NCC-Rakennus Oy
- Käyttäjä:
Kansalliskirjasto

Kansalliskirjaston auditoriossa järjestettiin 13. toukokuuta 2014 tilaisuus kirjaston ja sanomalehtitalojen yhteistyön kunniaksi ja uudistetun Digin eli Kansalliskirjaston digitoitujen aineistojen verkkosivun avajaiset.

Sanomalehti muuttaa muotoaan digitalisoituvassa maailmassa

Uusi joukkoistamishanke keskittyy vanhoihin lehti-ilmoituksiin, artikkeleihin ja kuviin

TEKSTI: **MAJLIS BREMER-LAAMANEN**
KUVAT: **VEIKKO SOMERPURO**

Kansalliskirjaston historiallinen sanomalehti- ja aikakauslehtikirjasto sisältää kuvia, ilmoituksia ja artikkeleita, joita kuka tahansa Internetin käyttäjä voi kerätä tai jakaa muiden samasta aihepiiristä kiinnostuneiden kanssa. Digitaalisessa muodossa olevan historiallisen sanomalehti- ja aikakauslehtikirjaston aineistokirjo kattaa vuodet 1771–1910. Lähes puolet aineistosta on ruotsinkielistä ja puolet suomenkielistä, ja tekstihakuja voi tehdä suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

Tule mukaan etsimään sinua kiinnostavaa aineistoa!

Monet haluavat nykyisin vaikuttaa Internetin sisältöön ja rikastaa sitä eri tavoin. Internetissä kohtaamme ihmisiä, jotka ovat kiinnostuneita samoista asioista kuin me.

Kirjaston rooli tietojen välittäjänä on tässä yhteydessä erityisen tärkeä. Joukkoistaminen (englanniksi crowdsourcing ja suomeksi myös joukkouttaminen tai talkoistaminen) voi antaa kirjastolle mahdollisuuden tarjota käyttäjilleen parem-

paa palvelua ja hyödyllisiä työkaluja. Kansalliskirjaston digitaalisia kokoelmia voivat käyttää monet eri käyttäjäryhmät, jotka yhteistyöllään edistävät yhteistä hyvää.

Joukkoistamista on käytetty Internetissä monella eri tavalla. Esimerkiksi Canberrassa sijaitseva Australian kansalliskirjasto on jo pitkään työskennellyt yhdessä käyttäjien kanssa parantaakseen sanomalehtikirjastonsa tekstintulokintatoimintoa.

Kun Suomen kansalliskirjasto

Merkitset artikkelin.

Sinun on täytettävä vain seuraavat metatiedot (ns. kuvailutiedot):

- Artikkelin tai leikkeen nimi
- Artikkelin tai leikkeen lajityyppi

Voit halutessasi lisätä myös suomen-, ruotsin- tai englanninkielisiä hakusanoja, jotka perustuvat yleiseen suomalaiseen ontologiaan eli YSO:hon (ruotsiksi ALLSO eli allmän svensk

ontologi ja englanniksi Finnish General Upper Ontology), tai ehdottaa omia hakusanojasi. Voit myös lisätä leikkeeseen yksityisiä tai yleisiä kommentteja.

Lehden nimi-, päiväys- ja sivutiedot täytetään automaattisesti.

Leikkeet lisätään automaattisesti yhteiselle hakusivulle, jossa haku tehdään kaikista metatiedoista.

kehitti yhdessä Microtask-nimisen yrityksen kanssa tekstien tarkistamiseen liittyvän pelin vuosina 2011–2012, halusimme selvittää, olisiko tarvetta myös joukkoistamishankkeelle, joka koskisi erilaisia leikkeitä, kuten sanomalehtien, aikakauslehtien ja pienpainatteiden artikkeleita, kuvia ja ilmoituksia. Hanke ei perustuisi peliin vaan keskittyisi kokoelmien sisältöön. Vuonna 2011 haimme ja saimme ra-

hoitusta Euroopan sosiaalirahastolta kaksi kolme vuotta kestäväälle Kuvatalkoot-hankkeelle. Palvelun ensimmäinen versio eli niin kutsuttu alfaversio julkaistiin kesällä 2013, ja beetaversion odotetaan valmistuvan ennen hankkeen päättymistä huhtikuussa 2014.

Suomen kansalliskirjaston laaja sisäinen digitoitointitoiminta erottaa sen monista muista kirjastoista. Digitointi tapahtuu Mikkelissä sijait-

sevassa digitointi- ja konservointikeskuksessa. Digitoitujen kokoelmien käyttöliittymä (digi.kansalliskirjasto.fi) sisältää

- historiallisen sanomalehtikirjaston eli kaikki vuosina 1771–1910 julkaistut suomalaissanomalehdet (kaksi nimikettä vuoteen 2010 saakka)
- historiallisen aikakauslehtikirjaston eli 80 prosenttia kaikista vuosina 1810–1910 julkaistuista yleisistä suomalaisaikakauslehdistä (tekijänoikeuden alaiset lehdet vuoteen 1944 saakka)
- vuosina 1810–1944 julkaistut teolliset pienpainatteet.

Palvelu sisältää kahdeksan miljoonaa digitoitua sivua, joista puolet on vapaasti saatavilla. Kokoelmiin on tehty yli 10 miljoonaa sivuhakua. Koska digitaaliset tiedot on tallennettu METS-standardin mukaisesti, voimme käsitellä jokaista sanaa ja leikettä erikseen ja rikastaa nykyisiä tietoja.

MITEN HERÄTÄMME IHMISTEN MIELENKIINNON?

Miten yksittäinen henkilö hyötyy, jos hän osallistuu artikkelien, ilmoitusten ja kuvien joukkoistamishankkeeseen? Lukemattomat asiat kilpailevat vapaa-ajastamme.

Joukkoistamiseen osallistuminen edellyttää omaa motivaatiota, joka voi myös perustua esimerkiksi jokaisesta osatyöstä saatavaan pienen korvaukseen. Varsinkin monet yritykset turvautuvat tällaiseen ratkaisuun.

Kansalliskirjasto on puolestaan pyrkinyt tarjoamaan käyttöliittymän, joka helpottaa digitaalisten kokoelmien käyttöä. Sen käyttämisen on oltava mahdollisimman helppoa, ja ”palkkiona” kukin käyttäjä voi koota henkilökohtaisen leikesivunsa. Leikkeet ovat myös mui-

den käyttäjien haettavissa yhteisellä sivulla, ja niitä voi jakaa muiden kiinnostuneiden kanssa sosiaalisissa medioissa. Kohderyhmäämme ovat digitaalisten kokoelmiamme nykyiset käyttäjät, mutta toivomme myös, että onnistumme houkuttelemaan uusia käyttäjiä kouluista sekä tutkijoiden ja muiden ryhmien joukosta.

TERVETULOA DIGITALKOISIIN

Historiallisen sanoma- ja aikakauslehtikirjaston vapaan tekstihaun kautta voi löytää tietoja esimerkiksi matkailijoiden Tukholmasta ja sen lukuisista puhelinlaitteista, joista kerrottiin Kotka-lehdessä 15. lokakuuta 1896. Käyttäjä voi lukea myös kesäkaupunki Kööpenhaminasta Wasa Nyheter -lehden numerosta, joka ilmestyi 13. syyskuuta 1896. Piirtäjä H. Hansen puolestaan on lähtenyt hiihtämään Kristianiasta eli nykyisestä Oslostä kohti Ame-

1 Sanomalehtien sähköisen luovutuksen ja digitoitujen aineistojen uusien joukkoistamistyökalujen esittelyn hoiti Digitointi- ja konservointikeskuksen johtaja Majlis Bremer-Laamanen.

2 Comelluksen ja Digitalkoot esitteli projektipäällikkö Pirjo Karppinen.

3 Projektijohtaja Kristiina Markkula Viestinnän keskusliitosta kertoi, miten sanomalehti toimii muuttuvassa mediakentässä.

rikkaa 24. tammikuuta 1896 ja todennut suomalaiset Haapavesi-
sukset ylivertaisiksi. Ennen kuin
23. huhtikuuta 1896 ilmestyneen
Kotka-lehden sivu kolme paineti-
tiin, Hansenin matkasuunnitelmat
muuttuivat, sillä hänelle myönnet-
tiin tukea Nansenin etsimiseen Uu-
den-Siperian saarilta.

Kun löydät mielenkiintoisen arti-
kkelin, voit kirjautua Digitalkoi-
siin. Voit kerätä leikkeitä kultakuu-
meesta Suomen Ivalossa tai Austra-
lian Melbournessa, tutustua kau-
punkielämään vaikkapa Singapo-
ressa tai Tukholmassa tai lukea il-
moituksen venäläis-suomalaisesta
konsulista, jolta on jäänyt Pariisiin
rahaa (Finlands allmänna tidning
1863 alla). Voit kerätä leikkeitä, jot-
ka liittyvät sukuusi, kotiseutuusi
tai harrastuksiisi. Palvelua voi käyt-
tää tavallisella tietokoneella tai tau-
lutietokoneella.

Voit myös lisätä artikkeleihin
kommentteja tai hakusanoja. Tie-
dätkö jotain konsulista, joka jätti
rahaa Pariisiin, tai Hansenin mat-
kan jatkosta? Voit jakaa tietosi. Voit
myös lisätä leikkeitä julkisilta si-
vuilta omaan leikekirjaasi.

KÄYTTÄJÄT

Käyttäjien mielipiteitä analysoitiin
hankkeen aiemmassa vaiheessa ja
tutkittiin tarkemmin vuoden 2013
alussa. Mainostimme Facebookissa
kyselyä, joka koski digitaalisten ko-
koelmiemme suosituinta osaa eli
historiallista sanomalehtikirjastoa
ja joka olisi avoinna kaksi viikkoa.
Saimme yhteensä 231 vastausta.
Vastaajista 20 eivät olleet aiemmin
käyttäneet kirjastoa.

Kyselymme kohderyhmä oli his-
toriallisen sanomalehtikirjastomme
käyttäjät, ja tulokset kertoivat
seuraavaa:

- Tyypillinen vierailija käyttää ai-
neistoamme usein, 1-7 kertaa

viikossa. Kyse on siis aktiivises-
ta käyttäjäryhmästä, joka voi ri-
kastaa kokoelmiämme.

- Myönteistä on myös se, että 22
vastaajaa kertoi jakavansa ai-
neistoamme jo nyt sosiaalisessa
mediassa.
- Vierailijoiden keski-ikä on mel-
ko korkea, eivätkä he käytä sosi-
aalaisia medioita niin paljon kuin
suomalaiset keskimäärin. Tästä
huolimatta 160 käyttäjää kertoi
hyödyntävänsä useita sosiaali-
sen median kanavia, ja vain 75
käyttäjää ei hyödyntänyt mitään
sosiaalista mediaa.
- Tulosten merkitys:
 - Käyttäjät haluavat jakaa aineis-
toja tekemällä yhteistyötä sosi-
aalisisessa mediassa tai käyttöliit-
tymässämme.
 - Käyttäjät haluavat henkilökoh-
taisen sivun, jolle he voivat teh-
dä omia merkintöjään.
 - Käyttöympäristön on oltava yk-
sinkertainen.
 - Käyttäjien on voitava kirjautua
palveluun myös sosiaalisen me-
dian ulkopuolelta. Tämä helpot-
taa joukkoistamista silloinkin,
kun aineisto on tekijänoikeuden
alaista.

Kysely antoi meille tärkeitä tie-
toja, joiden perusteella saatoimme
todeta tavoitteemme olevan oi-
keansuuntainen ja tarkentaa sitä
edelleen.

KUVATALKOISTA DIGITALKOISIIN

Hankkeen aikana kävi ilmi, että
meidän oli muutettava suunnitel-
miämme. Emme saaneet rekrytoi-
tua sopivaa henkilöä toteuttamaan
hanketta. Rahoittaja (EU) antoi
meille kuitenkin luvan tilata toteu-
tuksen ulkopuoliselta taholta.
Tammikuussa 2013 allekirjoitim-
mekin sopimuksen Gofore- ja Evi-
dent-yritysten kanssa. Ratkaisu

osoittautui onnistuneeksi. Pidim-
me tiiviisti yhteyttä molempiin yri-
tyksiin Kanban-menetelmän avul-
la. Koska konsepti oli lähes valmis,
keskityimme tekniseen toteutuk-
seen, josta vastasi erittäin pätevä ja
yhteistyökykyinen henkilö. Yhtey-
denpito on ollut päivittäistä, ja
omat ja kumppaniemme työnteki-
jät ovat työskennelleet rinta rinnan
Skypen kautta. Tarkoituksena on
ollut kehittää mahdollisimman yk-
sinkertainen ja mielenkiintoinen
joukkoistamisympäristö, joka on
integroitu täydellisesti käyttöliit-
tymään ja sen toimintoihin.

Ensimmäinen versio valmistui
kesäkuussa 2013. Koska osio on yksi
ensimmäisistä, ”yksinkertaisten” ja
käyttökelpoisten ideoiden toteutus
vaati paljon suunnittelua. Myös
pohjana toimiva käyttöliittymä ja
sen tietokanta oli päivitettävä vas-
taamaan nykyisiä tarpeita.

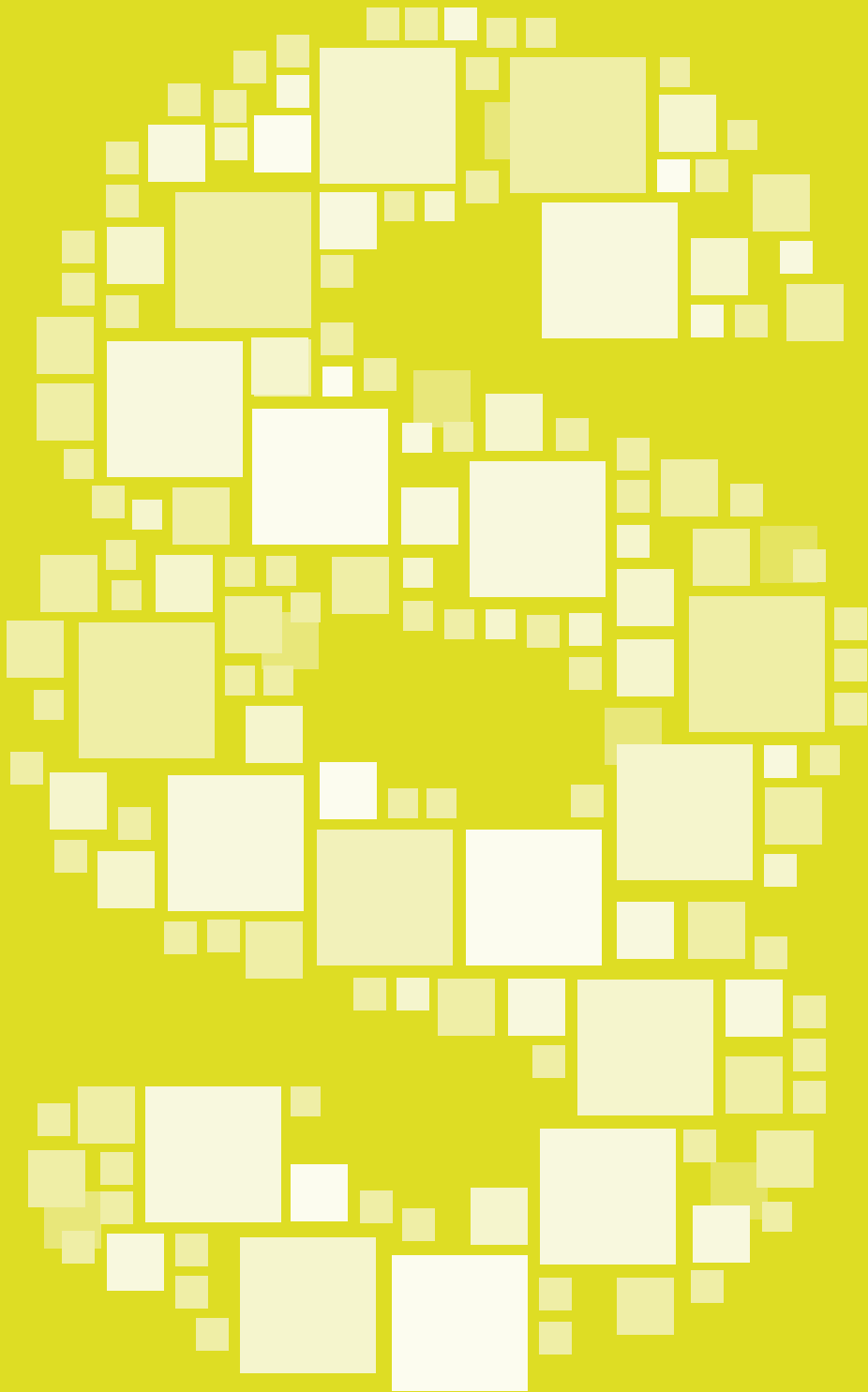
Johtoryhmän tuella saimme
hankkeelle jatkoaikaa huhtikuun
2014 loppuun saakka, jotta voisim-
me jatkaa kehitystyötä ja luoda
joukkoistamisosion käyttöliittymäl-
le uuden ulkoasun. Tässä vaiheessa
hankkeeseen otettiin mukaan Ide-
an-niminen graafisen alan suunnit-
teluyritys. Keväällä 2014 hankkeelle
annettiin uusi nimi, Digitalkoot.

Joukkoistamishankkeemme on
ollut antoisa ja innostava meille
osallistujille. Se on ollut myös varsin
työläs. Historiallisen sanomalehti-,
aikakauslehti- ja pienpainatekirjas-
ton käyttöliittymä on uusittu vas-
taamaan nykytarpeita. Toivomme,
että uudistus vastaa odotuksia, mut-
ta tiedämme, että työskarkaa riittää
vielä. Olemme joutuneet pohtimaan
asioiden tärkeysjärjestystä yhä uu-
delleen. Kehitämme tulevaisuudes-
sa hakutoimintoja edelleen.

*Kirjoittaja on Kansalliskirjaston Di-
gitointi- ja konservointikeskuksen
johtaja.*

Tekijänoikeudet tieteessä, taiteessa, verkossa, meillä ja muualla

Kansalliskirjasto-lehden teemaosiossa juristit Pekka Heikkinen, Tuula Hämäläinen, Jukka Liedes ja Marjut Salokannel pohtivat tekijänoikeuksien roolia eri näkökulmista muuttuvassa nykymaailmassa.

Suomenkin tekijänoikeus eurooppalaistui Ja mitä sitten tapahtui?

TEKSTI: JUKKA LIEDES

Tekijänoikeuden kehittämisessä oli kauan sitten vain kolme poliittista ja teknistä tasoa: kansallisen lainsäädännön kehittäminen ja kansallinen agenda, pohjoismainen yhteistyö ja keskinäinen harmonioivien ratkaisujen etsintä siinä perhepiirissä, ja kansainvälisten sopimusten kehittäminen, tulkinta ja soveltaminen.

Tähän kehittämisen ajatukselliseen avaruuteen ilmestyi uusi, ei pelkästään kansallinen, mutta ei myöskään varsinaisesti kansainvälinen, vaan regionaalinen, neljäs, yhteisöllinen dimensio, Euroopan yhteisö lainsäädäntöineen.

Vuonna 1988 tuli alkupamaus sille, että kaikki alkaa muuttua. Euroopan yhteisöjen komissio julkaisi kauan odotetun vihreän kirjan teknologian haasteista tekijänoikeuteen. Siinä käsiteltiin tietokoneohjelmien suojaa, tietokantojen suojaa, piratismia ja paria muuta teemaa. Vihreä kirja johti historiallisesti ottaen välittömästi uudistusten tekoon. Tuolloin alkanessa uudessa ajassa voidaan mielestäni karkeasti erottaa kolme päävaihetta.

Ensimmäinen vaihe oli vuosina 1988–2001. Käynnissä oli ultra-intensiivinen EY-sääntelyn kehittämisvaihe. Tietokoneohjelmadirektiivi etunenässä syntyi seitsemän dedikoitua tekijänoikeusdirektiiviä, mukaan luettuna eräänlaisena jatkeena vuoden 2004 immateriaalioikeuksien täytäntöönpanoa koskeva direktiivi. Vuodesta 1995 ja EY-jäsenyydestä lähtien direktiivit muodostuivat meitä sitoviksi. Syntyi tulenpalava

tarve vaikuttaa valmisteltavien Euroopan yhteisöjen säädösten sisältöön.

Toinen vaihe oli vuosina 2001–2009, jota voidaan luonnehtia epämääräiseksi ja uneliaaksi hapuilun ajaksi. Barroson ensimmäinen komissio omaksui soft law -lähestymistavan. Musiikin on-line-lisensiointisuositus kiristi suomalaisten ja Pohjoismaiden hermoja. Tämän vaiheen loppupuolella esiin alkoivat siintää uudet asiat, luovien verkkosisältöjen kysymykset, massadigitoinnin asiat ja eurooppalaisen digitaalisen kirjaston perustaminen, joihin kaikkiin Pohjoismailla on erittäin suuri intressi.

TÄMÄ AIKA

Vuodesta 2010 lähtien olemme eräänlaisessa kolmannessa vaiheessa. Barroson toisen komission iskusanoja ovat olleet EU 2020 -strategia, digitaalinen agenda ja digitaaliset sisämarkkinat. Käyttöön oli tullut uusi retoriikka, joka heijasti uutta energiaa ja uutta dynamiikkaa. Myös ministerit Jyrki Katainen ja Paavo Arhinmäki olivat henkilökohtaisesti kiinnostuneita näistä asioista.

Keskusteluissa haettiin toden teolla malleja ja ratkaisuja rajat ylittäville suojatun aineiston käyttötapahtumille. Vuonna 2011 syntyi musiikkituotantojen arvoa Euroopassa lisäävä ja suoja-aikoja pidentävä direktiivi. Komissio oli pohjoismaiden näkökulmasta vuosien

ajan onnettomasti fiksautunut orpoteoksiin. Orpoteosdirektiivi syntyi 2012. Lopulta vuonna 2014 syntyi tekijänoikeuksien kollektiivista hallinnointia koskeva direktiivi. Tekijänoikeusdirektiivejä on nyt kymmenen. Niiden vaikutus rajat ylittäviin tilanteisiin on kuitenkin rajallinen.

Suomi ja muut Pohjoismaat ovat EU-elämänsä alusta lähtien ankarasti puolustaneet mahdollisuuttaan käyttää sopimuslisenensijärjestelmää massaluotoisten käyttöjen tapauksissa. Pohjoismainen kollektiiviseen laajennettuun lupaan pohjautuva lisenssi kattaa esimerkiksi orpoteosten käytön ilman ongelmia ja ilman etukäteisiä selvittelyjä.

Keskustelu ja kamppailu laajennetusta luvasta ovat lisänneet sopimuslisenenssiin kohdistuvaa laajempaa eurooppalaista ja kansainvälistä kiinnostusta. Moni katsoo, että sopimuslisenenssi on elegantti tapa ratkaista monimutkaisia massakäytön tilanteita. Esimerkiksi Britanniassa on vastikään säädetty ”extended collective licence”. Myös Yhdysvaltojen kongressin Copyright Officessa tätä ratkaisumallia tutkitaan massadigitoinnin alueita ajatellen.

Uusi kulttuuriasioista vastaava ministeri Pia Viitanen on todennut, että yksi hänen prioriteettejaan on turvata kirjastojen ja kansalaisten tiedonsaannin asia myös digitaalisessa ympäristössä.

KIRJASTOT EY-DIREKTIIVISSÄ JA LEX HÄKLI

Palataanpa vielä yhteen dedikoiduista tekijänoikeusdirektiiveistä, vuoden 2001 tietoyhteiskuntadirektiiviin. Se on eurooppalaisten kirjastojen kannalta erityisen tärkeä.

Komission vuonna 1998 esittämä ehdotus sisälsi säännöksen, jonka mukaan jäsenvaltiot voivat sallia tarkoin määritellyn kappaleen valmistamisen suoja- tuista teoksista yleensä ei-kaupallisiin tarkoituksiin kirjastoissa, oppilaitoksissa, museoissa ja arkistoissa. Pohjoismaat, Tanska ja Suomi etunenässä, havaitsivat, että oikeuksien rajoittamisella kopiointia varten ei ole mitään mieltä, jos tutkijat ja muut eivät näissä instituutioissa voisi käyttää näitä kopioita.

Suomen puheenjohtajakaudella 1999 syntyi säännös, joka koskee suojatun aineiston käyttäjien saataville saattamista muun muassa kirjastoissa. Minun historiankirjoituksessani se kantaa nimeä Lex Häkli.

Säännös kirjoitettiin keskustellen kansalliskirjastomme silloisen ja suuresti arvostamani ylikirjastonhoitajan Esko Häklin ja minun välilläni junassa Oslon ja lentokentän välillä kohti Norjassa pidettyä kirjasto-

poliittista konferenssia. Taistelun asiasta oli aloittanut Tanska ja sen vei päätökseen Suomi. Säännös tuli hyväksytyksi junassa määritellyllä tavalla. Säännöksen viisi ehtoa ovat edelleen luettavissa direktiivistä eurooppalaisena lakina.

Ilman Eskon analyttisiä näkemyksiä ei olisi ollut mahdollista muodostaa käsitystä siitä, mitkä ovat tutkimukselle ja opiskelulle riittävät vapaudet. Brysselin silloinen ympäristö oli vihamielinen järkevillekin ja oikeuksien haltijoille haittaa tuottamattomille vapauksille.

KIRJASTOT, ARKISTOT JA MUSEOT SEKÄ SUOMEN TEKIJÄNOIKEUSLAKI

Suomen tekijänoikeuslaissa oli vuoteen 2006 saakka primitiivinen säännös, jonka mukaan kirjastot, arkistot ja museot voivat asetuksella säädetyllä tavalla valmistaa ”valokuvaamalla” kappaleita suojaetuista teoksista toimintaansa varten.

Kirjastoja, arkistoja ja museoita koskevien – siihen asti pääasiassa asetuksessa olleiden – säännösten uudistamisen valmistelu aloitettiin 1990-luvun alkupuolella. Ensimmäiset ehdotelmat, jotka olivat asiallisesti sisällöltään vuonna 2005 hyväksytyiksi tulneiden säännösten esikuvia, kaatuivat vuonna 1995. Media-ala ja oikeuksien haltijat eivät luottaneet säännöksiin eivätkä kaiken yllä olleeseen ja tarkoitettuun hyvään tahtoon. Valmistelu ja siihen liittyvä keskustelu jatkui ja pitkittyi.

Asiakimppu sisältyi luonnollisena osana lopulta myös vuoden 2001 direktiivin mukaisten lainsäädännön muutosten valmisteluun. Nyt uusi eurooppalainen direktiivi kertoi, että jäsenvaltiot voivat säätää tekijänoikeuden rajoituksista sekä kirjastoissa, arkistoissa että museoissa tapahtuvaan kappaleiden valmistamiseen ja myös laitoksissa tapahtuvaan yleisön saata-ville saattamiseen nähden.

Suomessa syntyi ja tuli hyväksytyksi yksi Euroopan luultavasti järkevimmistä ja samalla joustavimmista järjestelyistä. Vuonna 2005 annetut säännökset mahdollistavat kappaleen valmistamisen, myös digitoinnin, laitosten kokoelmissa olevista teoksista. Asetuksella säädettävät laitokset saavat valmistaa kappaleita suojaetuista aineistoista niiden säilyttämistä, entistämistä, hallintaa, osien täydentämistä ja puuttuvan osan hankintaa varten, kun täydennystä ei kaupalliselta puolelta ole saatavissa.

Suomen ratkaisu mahdollistaa perusdigitoinnin ilman erillisiä oikeudellisia järjestelyjä, siis ilman kyn-

nystä. Se ei sisällä rajoituksia laitosten sisällä säilyttämiseen ja käyttöön tarvittavien kopioiden lukumäärän suhteen. Kymmenvuotisen lainsäädäntöprosessin ja dialogin myötä oikeuksien haltijoiden, tekijöiden ja mediayritysten yhteenliittymät pystyivät hyväksymään tulossa olleet ratkaisut.

Ne sisälsivät monien muiden asioiden lisäksi myös digitaalisen kansalliskokeelman kartuttamista varten säännökset, joiden mukaan Kansalliskirjasto voi ”sandonkorjata” verkosta ajankuvaa ja saatavilla olevia aineistoja.

Suomen ratkaisu sisältää vielä sen erikoispiirteen, että säädettiin valmiiksi, etukäteen, siitä mahdollisuudesta, että laitoksille saattaisi tulla tarpeelliseksi saattaa kokoelmissaan olevia aineistoja laitosten ulkopuolella olevan yleisön saataviin. Tähän tarkoitukseen säädettiin kollektiivinen laajennettu lupa, joka edellyttää neuvotteluja ja sopimista. Tämän sopimuslainsäädännön mukaisia mahdollisuuksia ei vielä ole otettu käyttöön.

On ollut suuresti ennen aikaista sanoa, että tämä säännös olisi ollut kuolleena syntynyt. Se on nimittäin juridisesti täysin pätevä ja vain odottaa käyttäjänsä. Käyttöönottoa todennäköisesti hidastavat yleiset taloudelliset olosuhteet. On selvää, että yleisön saataville saattamisen eri alueilla odotukset ovat erilaisia. Joillakin alueilla on oikein ja kohtuullista, että aineiston hyödyntämisestä maksetaan oikeuksien haltijoille markkinaehtoisia korvauksia. Toisilla alueilla on mahdollista, että kaikki voivat olla yhtä mieltä siitä, että korvaukset voivat olla nimellisiä tai jopa nollalinjalla.

MITÄ NÄKYVÄ MAAILMANLAAJUISESTA IKKUNASTA – PITKÄ KIVINEN TIE?

Maailman henkisen omaisuuden järjestössä WIPO:ssa tehtiin Marrakeshissä vastikään vuonna 2013 sopimus suojattujen julkaistujen aineistojen helpotetusta saannista näkövammaisten saataville.

WIPO:ssa on käynnissä, pöydän tultua puhdistettua aikaisemmista projekteista, myös maailmanlaajuinen keskustelu kirjastojen toimintaa helpottavasta ja sääntelyä harmonisoivasta yleissopimuksesta. Hankkeen taustalla on maailman kirjastojärjestöjen yhdistyksen IFLA:n aloite. Aloite, jota koskevaan keskusteluun monet WIPO:n jäsenvaltiot osallistuvat, ei toistaiseksi ole saanut selkeää muotoa maailmanjärjestön agendalla. Hankkeen ajatuksena on muodostaa kansainvälinen puite sille, millaisia rajoituksia tekijänoikeuteen pitäisi kansallisissa lainsäädännöissä voida tehdä.

Samaan aikaan tämän keskustelun kanssa on kes-

kustelun kohteena toinen paketti: kysymys siitä, mitä rajoituksia pitäisi voida tehdä tekijänoikeuksiin opetus- ja tutkimuslaitosten hyväksi ja aineiston saatavuuden helpottamiseksi muille vammaisille henkilöille kuin näkövammaisille.

Keskustelut näistä kahdesta asiapaketesta jatkuvat Genevessä. Marrakeshin sopimuksen jälkeen on selvää, että Suomen on tuettava muidenkin vammaisten kuin näkövammaisten hyväksi suunniteltavia kansainvälisiä erikoisjärjestelyjä – jo yleisistä tasa-arvosyistä.

Teollistuneiden maiden maaryhmä, sen mukana Euroopan unioni, ovat perinteisesti vastahankaan oikeuksien rajoituksia koskevien sitovien sopimusten tekemisessä. Tämä on viime aikoina herättänyt kansainvälisesti kriittisiä äänenpainoja Euroopan unionin ilmaisemien kantojen ja toimintalinjojen suhteen. Kaikkein tähän on syytä suhtautua rauhallisesti. Asiat on syytä tutkia tarkkaan. Euroopan unionilla on jäsenvaltioidensa edut puolustettavanaan. Näiden etujen viholaisia eivät ole kirjastojen ja arkistojen toiminta eivätkä opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen toiminnot. Euroopan unionin ja Suomen etu on kaikkien niiden etu, joita asia koskee. Tätä on yhteisissä keskusteluissa soviteltava.

Kirjoittaja on oikeustieteen kandidaatti ja johtaja kulttuuri- ja taidepolitiikan osastolla Opetus- ja kulttuuriministeriössä.

KYMMENEN EU-DIREKTIIVIÄ TEKIJÄNOIKEUDESTA

- Tietokoneohjelmat (1991)
- Vuokraus- ja lainaus, lähioikeudet (1992)
- Satelliitti ja kaapeli (1993)
- Suoja-ajat (1993)
- Tietokannat (1996)
- Tietoyhteiskunta (2001)
- Jälleenmyyntikorvaus (droit de suite, 2001)
- Musiikin suoja-aikojen muutos (2011)
- Orpoteokset (2012)
- Kollektiivinen hallinnointi (2014)

Uuden tiedon kaivaminen ja tekijänoikeus

TEKSTI: MARJUT SALOKANNEL

Maailma muuttuu teknologian mukana. Tämä muutos on mullistanut myös tieteellisen työn tekemisen tavat jopa siinä määrin, että voimme puhua tieteellisen tutkimuksen paradigmaattisesta mullistuksesta. Tieteen tekoa määrittää tänä päivänä datan intensiivinen hyödyntäminen. Datasta on tullut yhtälailla tutkimuksen raaka-aine ja tulos. Myös kirjastojen rooli on muuttunut digitalisoituneessa toimintaympäristössä. Virtuaalisoituvat kirjastot voivat toimia datan ja tutkimusmateriaalin aktiivisina kuratoijina ja välittäjinä globaalilla tasolla. Kirjastot ovat tänä päivänä dynaamisia tutkimusyhteisön jäseniä ja kirjastojen kautta myös aiempi tutkimus saadaan digiteknologian välityksellä uuden tutkimuksen käyttöön.

Dataintensiivinen tiede on globaalia ja monitieteistä. Se edellyttää, että tieto on saatavissa ja yhdisteltävissä tutkimuskäyttöön maailmanlaajuisesti. Erilaiset datan analyysimenetelmät mahdollistavat aivan uuden tyyppisen tiedon tuottamisen digitaalisesta aineistosta. Mitä tämä tarkoittaa tekijänoikeudellisesta näkökulmasta? Dataan sinänsä ei ole tekijänoikeutta, mutta niihin alustoihin, joihin data on tallennettu, voi liittyä tekijänoikeudellinen oikeus. Ennen kaikkea tämä koskee tietokantoja, joita maailmanlaajuisesti suojataan tekijänoikeudellisina teoksina, jos niihin sisältyvät aineistot, data mukaan luettuna, on järjestetty ja kerätty omaperäisellä tavalla. EU:ssa suojataan lisäksi tietokantoja sui generis tietokantasuojan kautta, mikäli niiden sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta.

Pohjoismaissa suojataan vielä näiden lisäksi tietokantoja, jos niissä on yhdistettynä suuri määrä tietoja.

Tietokantoihin kohdistuva suoja ei ulotu niihin sisältyvään dataan tai muihin aineistoihin, mutta käytännössä uudet datan analyysimenetelmät edellyttävät, että tietokantaa kokonaisuudessaan voidaan selata koneellisesti. Se taas tarkoittaa, että olemassa olevat tekijänoikeudelliset poikkeussäännökset, kuten siteeraus-oikeus, eivät sovellu. Tietokantoihin ei sovelleta myös rajoitussäännöstä, joka mahdollistaa lyhytaikaisten teknisten kopioiden valmistuksen tietokoneen välimuistissa. Pohjoismaissa tekijänoikeuslainsäädäntö ei sisällä rajoitussäännöstä tieteellisen tutkimuksen tueksi.

MITEN MUUALLA TOIMITAAN?

Yhdysvalloissa on joustava fair use -säännös tekijänoikeuslaissa, mikä mahdollistaa useimmissa tapauksissa uuden tiedon tuottamisen data-analyysin avulla. Fair use -säännös toimii myös perinteisesti tutkimuksen tukena. Britanniassa hyväksyttiin juuri tekijänoikeuslakiin tekstin ja datan louhintaa koskeva poikkeussäännös, joka mahdollistaa tekstin ja datan louhinnan ei-kaupalliseen tutkimukseen. Säännös on pakottavaa oikeutta, jota ei voi sopimuksella kiertää. Myös Irlannissa on esitetty tekstin ja datan louhintaa koskevaa rajoitussäännöstä tekijänoikeuslakiin. Näissä maissa on jo entuudestaan muun muassa tutkimuksen mahdollistava fair dealing -säännös.

EU:n komission eri yksiköt ovat tilanneet useamman tutkimuksen, jotka koskevat tekijänoikeudellisesti suojatun aineiston tutkimuskäyttöä ja tekstin ja datan louhintaa. Näissä tutkimuksissa suositellaan sääntämään tutkimuksen tueksi tekijänoikeudellinen rajoitussäännös, joka mahdollistaisi eurooppalaisen tutkimusalueen luomisen. Nykyinen tilanne, jolloin joissain maissa on olemassa tutkimuspoikkeus ja joissain toisessa ei, asettaa eri maissa toimivat tutkijat epätasaroiseen asemaan ja vaikeuttaa EU:n tasoisen tutkimuksen tekemistä.¹ Tämä lisäksi tekijänoikeutta ja data-analyysia koskevat komission tilaamat tutkimukset suosittavat pakottavan poikkeussäännöksen säätämistä, joka koskisi data-analyysiä hyödyntävää ei-kaupallista tieteellistä tutkimusta. Säännöstä voitaisiin soveltaa ainoastaan käyttäjän hallussa luvallisesti oleviin tekijänoikeudellisesti suojattuihin teoksiin ja tietokantoihin eikä sitä voisi sopimuksella kiertää.²

TEKIJÄNOIKEUSLAINSÄÄDÄNTÖ EI OLE NOLLASUMMAPELIÄ

Suomi on yksi niistä maista, joissa tekijänoikeuslaki ei sisällä tieteellistä tutkimusta tukevaa rajoitussäännöstä eikä tekstin ja datan louhinnan mahdollistavaa rajoitussäännöstä. Molempien tarve virtuaalisessa globaalissa tutkimusympäristössä on ilmeinen, jotta Suomessa toimivat tutkijat uskaltaisivat hyödyntää täysimääräisesti uuden teknologian tuomia mahdollisuuksia. Tutkijan täytyy voida pystyä analysoimaan koneellisesti avoimella käyttöluvalla verkkoon asetettuja tutkimusjulkaisuja ilman, että hän joutuu pelkäämään oikeudellisia seuraamuksia. Uuden tiedon 'kaivamisen' olemassa olevista tietovarannoista ei-kaupallista tieteellistä tutkimusta varten ei pitäisi olla luvanvaraista

KANSALLISKIRJASTO / KIRSI AHO

silloin, kun alkuperäinen materiaali on laillisesti saatavilla. Täytyy myös muistaa, että datan louhintaan liittyvät tekijänoikeudelliset kysymykset ovat suhteellisen selkeitä verrattuna datan louhintaan liittyviin yksityisyyden suojaa ja henkilötietojen käsittelyä koskeviin ongelmiin.

Suomessa pitäisi rauhoittaa tulehtunut tekijänoikeudellinen keskusteluilmapiiri ja analysoida tarkkaan minkälaisia ratkaisuja eri alueilla tarvitaan. EU-laajuiset on-line-markkinat edellyttävät EU:n laajuisia käyttöluovia, mutta eivät ensisijaisesti lainsäädäntöä. Kansallisten muistiorganisaatioiden kokoelmat pitäisi saada järkevällä tavalla kansalaisten saataville myös verkkomaailmassa. Tietyillä alueilla, joissa eurooppalainen julkinen intressi on korostuneen tärkeä ja käyttöympäristö on eurooppalainen tai jopa globaali eikä käyttö perustu olemassa olevien teosten tai tietokantojen toisintamiselle sellaisenaan vaan puhtaasti uuden tiedon löytämiselle näistä aineistoista, lainsäädännöllinen ratkaisu voi olla paikallaan. On tärkeää pitää mielessä, että tekijänoikeuslainsäädäntö ei ole nollasummapeliä vaan toimiva tekijänoikeusjärjestelmä on kaikkien edun mukaista.

Kirjoittaja on oikeustieteen tohtori, dosentti ja riippumaton asiantuntija.

- 1 Study on the application of Directive 2001/29/EC on copyright and related rights in the information society, Jean-Paul Triaille (ed.), De Wolf & Partners, December 2013.
- 2 Study on the legal framework of text and data mining, Jean-Paul Triaille et al., March 2014; sekä Standardisation in the area of innovation and technological development, notable in the field of Text and Data Mining, I. Hargreaves, L. Guibault, C.W. Handke, P. Valcke, B. Martens, report from the Expert Group, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, ISBN 9789279367434.

Tekijänoikeusneuvosto pohtii tekemisen vapautta nykyaikaisen ja verkko-ajan muuttuvassa maailmassa

TEKSTI: TUULA HÄMÄLÄINEN

Tekijänoikeusneuvosto on toiminut vuodesta 1986 lähtien tekijänoikeuslain mukaisena tehtäväänään ”avustaa opetusministeriötä tekijänoikeutta koskevien asioiden käsittelyssä sekä antaa lausuntoja tämän lain soveltamisessa.” Vuonna 2000 tekijänoikeusneuvoston intressijäsenten joukkoon liitettiin myös museo- ja kirjastoala, jota olen edustanut neuvoston varsinaisena jäsenenä kirjastoalan varajäsenen vahvistamana. Tämän ajan tekijänoikeudellisen toimintaympäristön muutokset ovat valtavia, ja koska lainsäädäntö kyseiseen ajankohtaan sisältyvine muutoksineenkaan ei pysty vastaamaan ajankohtaisuuden haasteeseen, on lain tulkinnalla ja oikeudellisilla käytännöillä merkitystä. Vaikka neuvoston jäsenet on valittu intressitahojen edustuksen perusteella, tehtävänä on riippumaton ja asiantunteva tekijänoikeuslain tulkinta.

Suoraan arkisto-, museo- ja kirjastoalaa koskevia tapauksia neuvostossa on ollut vain vähän, mutta useiden tapausten suhteen ratkaisulla on välillisesti merkitystä muistiorganisaatioiden toiminnan kannalta. Silti tekijänoikeusneuvostojen lausuntojen tai lain tulkintakäytäntöjen sijaan itse lainsäädännön kehittämällä ja tekijänoikeuspoliittisilla ratkaisulla on paljon suurempi merkitys muistiorganisaatioiden tehtävien kannalta. Esimerkkinä voisi ajatella valokuvan asemaa muistiorganisaatioiden toiminnassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa.

TEOSKYNNYKSEN JA TEKEMISEN VAPAUDEN ARVIOINTIA TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTOSSA

Valokuva on siitä mielenkiintoinen medium, että se on aina suojattu, ylittipä se teostason tai ei. Tekijänoikeu-

dellisen suoja-ajan pituus riippuu siitä, kuuluuko valokuva TekijäL:n 1 §:n piiriin valokuvateoksena vai lain 49 a §:n määrittelemän lähioikeuden piiriin tavallisena valokuvana. Näiden merkittävin ero on suoja-ajan pituus – teosvalokuvalla 70 vuotta tekijän kuolinvuotta seuraavasta vuodesta laskettuna ja tavallisella valokuvalla 50 vuotta kuvan valmistamisesta. Erinäisistä lainmuutoksista johtuvista syistä ennen vuotta 1966 julkistettujen 49a §:n piiriin kuuluvien valokuvien suoja-aika on päätynyt. Tekijänoikeusneuvoston käsittelyyn valokuva saapuu yleensä teoskynnyksen arvioinnin merkeissä. Esimerkiksi lausunnossa 2007:15 oli kysymys 1940-luvulla valmistettujen valokuvien teossuojasta. Kuvat kuuluvat Museoviraston valokuva-arkiston kokoelmiin, joista noin 20 000 kuvaa sisältävästä Aukusti Tuhkan kokoelmasta oli lähetetty kolme valokuvaa teostason arvioimiseksi. Tekijänoikeusneuvosto päätti äänestyksen tuloksena, että kaksi kuvista ylitti teostason, joten ainakin niiden suoja-aika päättyy vuonna 2044. Tulevan käytännön varaan jää, miten Tuhkan kokoelman 20 000 muuta kuvaa käsitellään tekijänoikeudellisesti. Olennaista kuitenkin on, että valokuva suoja saadessaan on oikeudenhaltijan yksinoikeuden piirissä, joten sen saatavuus on muiden kuin arkistojen määrättävissä.

Valokuvan teostaso oli kysymyksessä myös lausunnossa 2013:3, jossa arvioitavana oli tunnettu Kalle Kultalan lehtikuva Neuvostoliiton noottia Havaijilla lukevista Urho Kekkosesta ja kumppaneista. Teoskynnyksen alapuolelle jäävänä kuva olisi suoja-ajan ulkopuolella vuonna 2012. Jos taas kuva arvioidaan teoskynnyksen ylittäväksi, suoja-aika päättyy vuonna 2061. Kalle Kultalan tapauksen yhteydessä tekijänoikeusneuvosto paneutui varsin tarkasti asiantuntijalausnonin ja muun muassa Euroopan unionin tuomioistui-

men ratkaisukäytännön perusteella niihin kriteereihin, joiden perusteella rajanveto teoskynnyksen suhteen olisi tehtävä. Se on kiinnostavaa, mutta näistäkin esimerkeistä voi päätellä, ettei tekijänoikeusneuvoston salaisuudella kuitenkaan ratkaista Suomen julkisiin valokuvakokoelmiin sisältyvien noin 80 miljoonan valokuvan saavutettavuutta. Syyskuun 7. päivään 2014 saakka Kiasmassa meneillään olevassa Alfredo Jaarin retrospektiivisessä näyttelyssä *Kun runous ei riitä* on teos *Lament of the Images/Kuvien suru* (2002), jossa David Levi Straussin teksteihin perustuen taiteilija tuo esille kolme tarinaa valokuvista, joita emme pääse näkemään. Yksi tarinoista kertoo Bill Gatesin omistaman yhtiön 17 miljoonan valokuvan kokoelman hautaamisesta Yhdysvaltojen Pennsylvaniassa olevaan kalkkikaivokseen. Toki kuvaoriginaalit on haudattu kaivoksen syvyyskuviin niiden säilyttämiseksi, joka on hyvä asia, mutta teos asettaa kysymyksen myös maailmanhistoriallisesti merkittävän kuvamaailman asemasta ja saavutettavuudesta. Sen mukaan jo kuvien digitoiminen vie yli 400 vuotta ja onhan niiden käytettävyys kuitenkin lisenssien, lupien ja yhtiön liikeidean takana. On ehkä liian dramaattista verrata tekijänoikeuden vaikutusta kuvien läsnäolon mahdollistamiseen tähän kaivosesimerkkiin, mutta mielleyhtymää ei voi näin muistiorganisaation näkökulmasta välttääkään. Arkistoihin voi myös haudata ja piilottaa.

Osittain teoskynnykseen liittyy myös minua askarruttava kysymys tekemisen vapaudesta – miten ja missä määrin tekijänoikeuslainsäädäntö ja käytäntö rajoittavat tässä ajassa työskentelevien taiteilijoiden ja muiden tekijöiden sananvapautta. Tarkoitin nyt esimerkiksi kuvataiteen strategioita, joissa muiden (suojattujen) teosten käyttö on aivan yleistä esimerkiksi kollaasien, installaatioiden, appropriatiota käyttävän taiteen, pop-taiteen jne. yhteydessä. Suomessa design-maailmasta tutut plagiointisyötökset ovat kuvataiteen puolella harvinaisempia, mutta maailmalla asiaan liittyvää utta ja vanhaa oikeuskäytäntöä on. Tunnettuina esimerkkeinä ovat Andy Warhol ja Jeff Koons, viimeaikaisempana vaikkapa appropriatiion eräs pioneeri Prince.

SITAATTISÄÄNNÖKSIÄ JA VAPAAN MUUNNELMAN KÄSITTE

Suomessa näiden kysymysten yhteydessä pohditaan tekijänoikeuslain sitaattisäännöksiä (22 §, mahdollisesti myös 25 §) ja erityisesti 4 §:n 2 momentin tarkoittamaa vapaan muunnelman käsitettä. Varsin mielenkiintoinen tapaus kuvataiteen alueelta on tekijänoikeusneuvoston lausunto 2009:4, jossa hakija kysyi mahdolli-

suutta skannata Helsingin Sanomissa julkaistuja valokuvia tarkoituksena piirtää niistä siluetteja omassa teoksessaan, kirjassa, julkaistaviksi. Tekijänoikeusneuvosto päätyi lausumaan, etteivät ääriiviivat olleet (tässä tapauksessa) suojattuja, mutta valokuvien toisintaminen sellaisenaan skannaamalla edellytti valokuvaajan suostumusta. Sen sijaan esimerkiksi siluetin läpipiirtämisessä ei ole kysymys valokuvan kappaleen valmistamisesta, jolloin toisintaminen siluettina ei edellytä suostumusta. Siluetin valmistaminen oli siis mahdollista, mutta toista teotapaa käyttäen. Jäämättä ihmettelemään sitä, miten korkeaa ja yksityiskohtaista tekijänoikeuslainsäädännön tuntemusta taiteilijoilta vaaditaankaan, tulee kysymys mielestäni asettaa myös sananvapauden ja lain perustuslakilähtöisen tulkinnan näkökulmasta. Taiteilijan tarkoituksena oli saada ihmiset tarkkailemaan median kuvastoja ja niiden ilmentämiä rooleja käyttäen ajallemme hyvin ominaista taiteen tapaa lainata ja kommentoida olemassa olevaa materiaalia kuvatakseen, miten mediassa toisinnetaan, tuotetaan ja esitetään valtarakenteita. Katsoin eriyvässä mielipiteessäni, että tapaukseen olisivat soveltuneet tekijänoikeuslain sitaattisäännökset ja erityisesti 4 § 2 momentin mukainen säännös vapaasta muunnelmasta.

TEKIJÄNOIKEUS NYKYTAITEESSA?

Kirjalliseen teokseen, sitaattioikeuteen ja tekijänoikeudellisen suojan rajapintoihin liittyy taas tapaus 2013:13, jossa elämäkertateokseen sisältyneiden tietojen ja tarinan juonen sisällyttäminen musikaalikäsikirjoitukseen ei edellyttänyt elämäkertateoksen tekijöiden lupaa eikä heidän nimiensä ilmoittamista musikaalin yhteydessä. Tapauksessa tuli esille tekijänoikeudellinen suoja muodon eli ilmaisun suojana. Ideoita ja tietoja ei suojata: "... tekijänoikeutta loukkaaviksi väitetyt tiedot ja tarinat ovat tapahtuma-aihoita, henkilöitä ja tarinoita, jotka on muunneltu musikaalin kohtauksiksi tai niiden osioiksi () ilmaisut eivät ole siinä määrin samanlaisia, että kyseessä olisi muu kuin saman tarinan juonen, idean tai tiedon hyödyntäminen." Tekijänoikeus muodon suojana on lain kiistaton lähtökohta mutta ei ongelmaton ajassamme tehtävän taiteen kannalta. Kun nykytaide kehittyy pitkälti sisältöjen kautta, taiteen tekijä saattaa yllätykseksen huomata, että tekijänoikeus pakeneekin itse tekijää.

LINKITTÄMINEN JA DIGIMAAILMAN HAASTEET

Digitaalinen media tietenkin on tuonut joukon uusia

kysymyksiä tekijänoikeusneuvoston ratkottavaksi. Nekin ratkaistaan perinteisten käsitteiden kautta, joita ovat muun muassa kappaleen valmistaminen ja yleisön saataviin saattaminen. Tätä kirjoitettaessa tekijänoikeusneuvostossa on käsittelyssä linkittämistä koskeva tapaus, jossa on ollut esillä muun muassa kansainvälisellä tasolla suurta huomiota saanut Euroopan unionin tuomioistuimen 13. helmikuuta 2014 antama tuomio koskien klikattavia linkkejä ns. Svensson-tapauksessa. EUT tuli ratkaisussaan tulokseen, jonka mukaan linkittäminen on yleisön saataviin saattamista, mutta koska suojattu aineisto – neljän journalistin artikkelit – oli alun perin julkaistu sanomalehden vapaasti saavutettavana olleilla verkkosivustoilla, linkittäminen oli laillista vaikka se johtikin suoraan kyseisiin artikkeleihin. Svensson-tapaus on herättänyt kansainvälisessäkin keskustelussa paljon kysymyksiä liittyen esimerkiksi klikattavien linkkien määritelmään sekä vapaan saavutettavuuden ja uuden yleisön käsitteisiin. Linkittämisen pohdinnassa oikeuskirjallisuudessa viitataan myös ns. implied license -konstruktion, jonka lähtökohtana on oletus internetin muita käyttöympäristöjä laajempi käyttöoikeus ja tekijän hiljainen suostumus aineiston käyttöön. Niinkin keskeinen nykyiseen tietoyhteiskuntaan liittyvä toiminto kuin linkittäminen ja sen oikeudellisen luonteen purkaminen osoittaa, että tekijänoikeudellinen lainsäädäntö perinteisine käsitteineen taipuu varsin vaivalloisesti nykyisten ongelmien käsittelemiseen.

Tuula Hämäläinen on tekijänoikeusneuvoston jäsen ja lakimies Suomen Kansalliskirjastoissa.

Lyhyt tietoisuus tekijänoikeuksien hallinnoinnista

TEKSTI: PEKKA HEIKKINEN

Oikeudenhaltijajärjestöjä ovat
Kopiosto, Teosto, Sanasto, Kuvasto,
Tuotos ja Gramex

Kopiosto on 45 kulttuurin alalla toimivan
järjestön kattojärjestö (mm. Kirjailijaliitto,
Tietokirjailijat, Kuvasto, Gramex)

Tekijät (esim. journalistit) luovuttavat
oikeuksiensa hallinnoinnin ns. valvontavaltakirjalla tekijäjärjestölle, joka luovuttaa sen edelleen oikeudenhaltijajärjestölle

Kopioston valvontavaltakirjalla tekijä
luovuttaa oikeuksiensa hallinnoinnin
yksinomaaisena järjestölle

Kaksi tekijänoikeusperinnettä – angloamerikkalainen ja mannereurooppalainen

TEKSTI: PEKKA HEIKKINEN
KUVA: VEIKKO SOMERPURO

Tekijänoikeus on eräs kansainvälisimmistä oikeudenaloista. Valtaosa maailman valtioista on allekirjoittanut jo 1800-luvun lopulla solmitun Bernin sopimuksen, joka määrittelee kirjallisille ja taiteellisille teoksille annettavan suojan vähimmäistason. Illuusio koko maailman kattavasta yhtenäisestä sääntelystä on entistään vahvistunut digitaalisuuden myötä, kun suojatut teokset liikkuvat maasta toiseen, valtioiden rajoista riippumatta.

Suomalaiset juristit ja tekijänoikeuskysymyksistä kiinnostuneet maallikot seuraavat – jo kielitaitoon liittyvistä syistä – erityisen tarkkaan Yhdysvalloissa käytyä keskustelua. Maassa julkaistaankin vuosittain satoja tekijänoikeutta käsitteleviä tieteellisiä artikkeleita. Monet sikäläiset keskustelua herättävät oikeustapaukset saavat runsaasti mediahuomiota myös meillä; tuoreimpana esimerkkinä viime marraskuussa annettu ratkaisu jutussa ”Google vs. Authors Guild”.

On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että ulkomaisilla tuomioistuintratkaisuilla ja oikeuskirjallisuudessa esitetyillä argumenteilla on vain hyvin rajattu merkitys oman oikeutemme kannalta. Oikeuden pintatason yhtenäisyys kätkee nimittäin näkyvistä monia perustavanlaatuisia eroja.

KAKSI TEKIJÄNOIKEUSPERINNETTÄ

Länsimaat voi karkeasti jakaa angloamerikkalaisen copyright-perinteen ja toisaalta mannereurooppalaisen droit d’auteur perinteen maihin. Oikeusperinteiden väliset erot liittyvät niiden erilaiseen kehityshistoriaan. Historialliseen taustaan liittyvät, oikeuden syvätason erot tulevat esille ns. kiperissä tapauksissa, joissa tuomioistuin joutuu punnitsemaan vastakkain eri suuntaan vaikuttavia oikeuksia.

Englannissa tekijänoikeuden synty ajoittuu Englannin ja Skotlannin yhdistymiseen vuonna 1708. Tämän seurauksena englantilaiset kirjapainotalot hakivat suojaa skotlantilaisten kollegojensa kilpailulta. Vuonna 1710 säädettiin sitten Statute of Anne, jota pidetään maailman ensimmäisenä tekijänoikeuslakina.

Mannereurooppalaisen tekijänoikeuden alkukoti taas on 1700-luvun lopun Ranska, jossa kirjapainotaito oli julkaisutoiminnan kehittyessä johtanut pamflettien ja kiistakirjoitusten tulvaan. Tekijänoikeuden lähtökohtana oli sensuuri: kuningas vaati, että kullekin kirjoitukselle tuli olla löydettävissä yksilöllinen tekijä. Tämä voitiin sitten tarpeen mukaan saattaa vastuuseen kuningasvaltaa suututtaneesta kirjoittelusta.

Myöhemmin mannereurooppalainen tekijänoikeus imi vaikutteita 1800-luvun romantismista ja sen nero-myytistä. Meikäläinen tekijänoikeus suojaa nimenomaan tekijäpersoonaa, ja teosta tämän persoonan omaperäisenä ilmaisuna.

Angloamerikkalainen tekijänoikeus on painotuksiltaan selkeämmin varallisuusoikeudellinen; sikäläinen lainsäädäntö ei vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta tunnusta esimerkiksi tekijän moraalisia oikeuksia. Myös suojan kynnys on mannereurooppalaista alhaisempi, mikä ilmenee jo itse oikeudenalan nimessä (”copy-right”). Eli kuten sikäläinen slogan tiivistää: ”If it is worth copying, it is worth protecting”.

TEKIJÄNOIKEUDEN PERIMMÄINEN TARKOITUS?

Myös suojan tavoitteissa on perustavia eroja. Amerikkalaisen tekijänoikeuden utilitaristiset, yhteiskunnallista hyötyä korostavat lähtökohdat on kirjattu jo maan perustuslakiin. USA:n perustuslain mukaan tekijänoikeus

keuden tarkoituksena on tukea tieteen ja taiteen edistystä (”To promote the Progress of Science and useful Arts”). Yhdysvalloissa tekijänoikeus kuvataan usein järjestelmänä, jossa lain tekijälle suomia oikeuksia tasapainottavat siihen säädetyt rajoitukset.

Me eurooppalaiset joudumme usein ihmettelemään amerikkalaisen tekijänoikeusjärjestelmän sopeutumiskykyä. Eräs sikäläisen oikeusperinteen elinvoimaisuuden selitys saattaa olla historiallinen yhteys pragmatistiseen filosofiaan, edustajinaan John Dewey, William James ja Charles Peirce. Tekijänoikeudessa tämä pragmatistinen perusvire ilmenee vaikkapa siten, ettei oikeudenhaltijan sallita ”istuvan oikeuksiensa päällä”, niitä aktiivisesti taloudellisesti hyödyntämättä. Eli jälleen kerran sloganiksi tiivistettynä: ”Use it or lose it.”

Eurooppalaista tekijänoikeutta ei vastaavalla tavalla voi luonnehtia tasapainojärjestelmäksi, vaan meikkäläisen tekijänoikeuden ensisijaisena lähtökohtana on tekijän taloudellisten ja persoonallisoikeudellisten intressien suojaaminen. Lakiin sisällytetyt, vaikkapa kirjastoja koskevat rajoitussäännökset ovat vain poikkeuksia tästä pääsäännöstä. Tämän vuoksi niitä on epäselvissä tapauksissa tulkittava supistavasti, eli tekijän eduksi.

OIKEUSLAINOJEN ONGELMALLISUUS

Eräs ihastusta ja kateuttakin ulkomailla herättänyt amerikkalaisen tekijänoikeuden instituutio on tekijänoikeuslain ”fair use”- säännös (§107). Tämä säännös mahdollistaa suojatun aineiston käytön ilman oikeudenhaltijan lupaa, kunhan käyttö yksittäistapauksessa täyttää laissa luetellut neljä edellytystä. Säännös tuo joustavuutta oikeuden tulkintaan, mikä lisää järjestelmän kykyä sopeutua teknologiseen muutokseen. Meilläkin rajoitussäännökset on kirjattu lakiin ja ne koskevat vain tiettyjä toiminnan sektoreita – esimerkiksi jälleen kirjastot, arkistot ja museot.

Yhdysvaltojen esimerkin innoittamana eräät maat kuten Etelä-Korea, Singapore ja Israel ovat sisällyttäneet lakiinsa vastaavanlaisen joustavan rajoitussäännöksen. Muualla toimiviksi osoittautuneiden mallien siirtäminen oikeusjärjestelmästä toiseen onnistuu kuitenkin vain harvoin. Oikeusjärjestelmä on lukemattomin tavoin sidoksissa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriin kontekstiinsa.

Tekijänoikeuden osalta lainat ovat erityisen ongelmallisia jo siitä syystä, että tekijänoikeusperinteiden välinen jakolinja noudattelee toista keskeistä oikeusysteemien välistä jaottelua. Angloamerikkalaisissa maissa oikeus kehittyi tuomioistuinratkaisujen (case

law) pohjalta – tähän on tuttu juttu kaikille amerikkalaisia oikeussalidraamoja seuranneille. Fair use -tyyppinen, yksittäistapauksellista harkintaa edellyttävä säännös istuu tällaiseen järjestelmään huomattavasti paremmin kuin mannereurooppalaiseen säädännäisoikeuden (civil law) järjestelmään, jossa lainsäädännön muotoilusta vastaa kansanedustuslaitos.

On myös hyvä huomata, että tuomioistuin määrittelee vasta jälkikäteen, oliko käyttö tiettyssä yksittäistapauksessa oikeutettua (fair) vai ei. Tuomarin tulee ratkaisua harkitessaan käyttää ohjenuoranaan neljää laissa lueteltua kriteeriä, joista painavin on käytön arvioitujen vaikutukset teoksen potentiaalisilla markkinoilla.

Yhdysvaltain korkea tekijänoikeusviranomainen Shira Perlmutter vieraili Suomessa viime marraskuussa Tekijänoikeudellisen yhdistyksen vieraana. Perlmutter totesi, että ideaalitapauksessa fair use -säännös toimii yksinoikeuskeskeisen tekijänoikeusjärjestelmän kaivattuna varoventtiilinä. Tämän kääntöpuoli on siten puuttuva oikeusvarmuus. Yksittäinen tuomioistuinratkaisu voi yllättäen horjuttaa koko oikeudenalan perusteita, hyvänä esimerkkinä juuri edellä mainittu ratkaisu tapauksessa ”Google vs. Authors Guild”.

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston lakimies, joka on perehtynyt aihepiiriin Suomen Akatemian ja Kulttuurirahaston rahoituksella vuosina 2002–2005.

Kansalliskirjaston Brummeriana-kokoelma on lasten- ja nuorten- kirjallisuuden helmi

Keskiviikkona 23. huhtikuuta 2014 Kansalliskirjastossa pidettiin Brummeriana-seminaari. Seminaarin alussa julkistettiin tietokirjailija Marjut Hjeltin kirjoittama ja Into Kustannuksen kustantama kirja *Lapsuuden sadut ja seikkailut*, joka pohjautuu Kansalliskirjaston kansainväliseen Brummeriana-lastenkirjallisuuden kokoelmaan. Kirjailijan ja kustantajan lisäksi tilaisuudessa esitelmöivät professori Markus Brummer-Korvenkontio, professori Tuija Laine ja filosofian tohtori Sisko Ylimartimo.

1

2

THE HUMMER AND THE HONEY

1 Runsaasti hienostuneita yksityiskohtia sisältävä kuva on Walter Cranen kirjasta *Beauty and the Beast* vuodelta 1895.

2 Aisopoksen faabelikokoelmassa aito hummeripoika tarkastelee äitinsä kanssa hienostelevaa sotilashummeria. Ihmisluonteita valaiseva kuvitus on Charles H. Bennettin (1828–1867).

3 Taidokas siluettikuva prinsessa Ruusunen linnasta on peräisin kirjasta *The Sleeping Beauty* vuodelta 1920. Kuvittaja on englantilainen Arthur Rackham (1867–1939).

4 Englantilaisen Warwick Goble (1861–1943) kuvittamassa sadussa *Kolme sitruunaa* musta orjatar näkee vedessä puussa piileskelevän haltijattaren kuvajaisen, luulee sitä omakseen ja ylpistyy kauneudestaan niin, että kieltäytyy töistään. Tarina on peräisin italialaisen Giambattista Basilen *Il Pentamerone*-satukirjasta, joka ilmestyi kahdessa osassa vuosina 1634 ja 1636.

Miten ja miksi Brummeriana syntyi?

TEKSTI: **MARKUS BRUMMER-KORVENKONTIO**
KUVAT: **VEIKKO SOMERPUR**O

Neljäkymmentä vuotta sitten aloitin lanukirjojen eli lasten- ja nuortenkirjojen keräilyn tai paremminkin tallentamisen. Kohteena olivat aluksi Suomessa julkaistut lanukirjat, kolme vuotta myöhemmin ulkomaisetkin, koska niitä ei Suomessa juurikaan ollut nähtävillä. Siihen aikaan monien lanukirjaklassikkojen kanta- ja varhaispainokset olivat hämmästyttävän edullisia, lastenkirjakeräilijöitä ei juurikaan ollut ja heihin suhtauduttiin usein väheksyen. Toisin on nykyään, eräiden lanukohteiden hinnat ovat nousseet pilviin, kaupataanhan niitä aina Sotheby'tä ja Christie'tä myöten.

Kokoelmani kartuttaminen pääsi hyvään vauhtiin. Silloin ja aina myöhemminkin ratkaisevaa apua ovat antaneet bukinistit, jotka tekivät todellista kulttuurityötä kalastamalla kirjatulvista kiinnostavimmat. Tärkeimmät pyytäjäni ovat olleet Cecil Hagelstam, Andrew Eriksson, Kalevi Salmevaara sekä tuhansia käyttämättömiä koulukirjoja markalla kappale myynyt Seppo Hiltunen. Toki on ollut paljon muitakin.

Näkyvyyttä kokoelmani sai ensi kertaa kun Cecil Hagelstam 1979 antoi lanukirjanäyttelyäni varten käyttööni huutokauppakamarin tilat, vieläpä ilmaiseksi. Yleisöä tulvi Bulevardille. Sittemmin kirjojeni on ollut muuallakin esillä, kuten Vammalan kirjapäivillä 1983.

Pohtiessani 1980-luvun lopulla kokoelmani tulleisuutta, kysyin kirjeitse HYK:n esimieheltä Esko Häkliltä neuvoa kenen puoleen kääntyä. Hämmästykseni ja innostukseni oli kuvaamaton kun hän ehdotti tapaamista ja kertoi HYK:n olevan kiinnostunut kirjoistani. Mikäli raatsisin luopua kokoelmastani perustettaisiin erityinen lastenkirjaosasto Fabianinkadun uudistiloihin.

Brummeriana oli syntynyt ja 1990-luvun alkupuolella saatoin siirtää kirjat hyllyihin HYK:n Arabianrannan vuokratiloissa. Onneksi varasto oli vain puolisoluljettu joten luotettavat tutkijat pääsivät kohteiden luo. Syntyi pari väitöskirjaa ja lisen-siaattityötä. Luennoin hyllyjen katveessa esimer-

kein Taideteollisen Korkeakoulun opiskelijoille.

Vuonna 2002 julkaisin bibliografian ”Lapsuuden kirjat Suomessa 1799–1899”, kustantajina Cecil Hagelstam ja HYK. Työn onnistumisen ehdotomat edellytykset olivat: 1) pääsin Esko Häklin ja Raija Majamaan luvalla Fennica-hyllyjen luo, 2) kohteet eivät olleet hyllyillä sattumanvaraisesti sekaisin numerus currens -tapaan, vaan aiheryhmittäin, 3) käytössäni oli (kiitos Juha Kirkkalan) FileMakerPro-tietokanta, johon luetteloin kaikki kohteet ja jonka avulla saatoin lopuksi siirtää tekstin pienestä kotikoneestani suoraan painoasuun.

Vaikka 1990-alun talouslama karsi HYK:n lastenkirjaosaston määrärahan, jatkoin omin voimin lanukirjallisuuden tallettamista. Niin kutsuttu Varjo-Brummeriana kasvoi emoaan vielä paljon laajemmaksi ja merkittävämmäksi. Ratkaisevan tärkeää oli että Helsingin yliopiston rehtori Kari Raivio rahoitti vuonna 2002 Varjo-Brummerianan Brummerianan syliin.

Kansalliskirjaston pääarakennuksen alle louhitusta uudesta luolastosta tuli kokoelmalle uusi koti. Huipputurvallinen mutta juuri siksi käyttäjien ulottumattomissa, varsinkin ennen Helka-luettelointia. Henkireikänä ovat olleet monet kirjaston suojissa pidetyt näyttelyt: Taikaportti 2001, Andersen 2005, Nalle Puh 2006, Intohimona kirjat 2008, Kolmas ulottuvuus 2009 ja Mikäs kirjan tapaus 2010. Näyttelykohteista keskimäärin puolet on ollut Brummerianasta, puolet Lea-kokoelmas-ta. Jatkossakin tulisi huolehtia Brummeriana-kohteiden näkyvyydestä. Ylikirjastonhoitaja Kai Ekholmin ehdotus valvotuista kiertokäynneistä on mainio, joskin numerus currens pahoin häiritsee kohteiden esittelyä ja asiakkaiden aihe-, kieli- ja aikakausikohtaisten pyyntöjen täyttämistä.

Lanukirjat tuhoutuvat helpommin kuin aikuiskirjat. Jotta niistä säilyisi kokoelmakappaleita, on niitä tallennettava. Fennican puskureiksi-kin. Kansalliskirjaston kokoelmapääällikkö Sini-marja Ojonen on kirjoittanut lehdessä (Kansallis-

Lapsuuden sadut ja seikkailut -kirjan tekijä Marjut Hjelt ja Markus Brummer-Korvenkontio.

Into Kustannusta edusti kustantaja Jaana Airaksinen.

kirjasto 5-6/2004): ”Fennica-aineisto vuosilta 1810–1944/1972 on miltei sataprosenttisesti liian hapan eikä iso osa siitä kestä enää lukusalikäyttöä. Korvaavan tallentamisen jälkeenkin alkuperäisaineistosta on edelleen huolehdittava.” Varakappaleita aikuiskirjoista löytyy Kansalliskirjastosta ja muualtakin, vanhoja lanukirjoja tuskin mistään. Eikä Fennicaakaan ole puutteeton, yksin 1800-luvun lanukirjoista kolmasosa puuttuu tai on vajaina kokoelmakappaleina, tutkimukseni osoitti tämän. Brummerianassa on kaikkiaan yli 500 Fennica-puutetta.

Lanukirjat ja -vihkoset ovat hentoja, keskimäärin sellainen vaatii tilaa vain kolmanneksen aikuiskirjan tarvitsemasta, vanhemmista monet ovat arkkipainatteita, jopa pienempiä. Eipä niitä karsimalla Kansalliskirjaston huutava hyllytila-puute tokene.

Osa 2000-luvunkin lastenkirjoista on sangen haavoittuvia. Lasta aktivoivat liike- eli elokirjat, kuten pop up -kirjat, tuleekin hankkia suoraan kustantajalta. Lapset kohtelevat kirjojaan nykyään huolettomammin kuin ennen. Sitä paitsi tulevaisuudessa tämä päivä on muinaisuutta.

Kotimaisen osaston lisäksi on Brummerianassa runsaasti ulkomaisia, vanhin vuodelta 1514. Kaikkien saattaminen Helka-tietokantaan ja sitä myöten asiakkaiden ulottuville on aikaavievää ja vaatii käyttäjiltä pitkämielisyyttä. Brummerianan eräänä tärkeänä tehtävänä on saattaa uutta, tun-

tematonta lastenkirjaita tutuksi. Mutta tämä vaatii erikoistoimia, sillä tuntemattomia ei kukaan osaa luolasta Helka-haulla kysyä. Juuri ilmestyneessä Brummeriana-kirjassakaan ei voitu esitellä uutta kuvitusta tekijänoikeussäädösten vuoksi. Mielestäni ainoa keino olisi laittaa näitä uusia kohteita esille avohyllyihin kaiken kansan nähtäville. Tämä ei vaadi paljoa, aluksi riittänee kymmenkunta hyllymetriä – vaikkapa Brummerianan ref-kohteiden jatkoksi kunhan ne palaavat evakosta.

Vielä hallussani oleva Lea-kokoelma on syntynyt ja karttunut vuoden 2002 jälkeen, kun kirjojen verkkotarjonta oli alkanut. Ennen saattoi hankintoja tehdä vain jossain määrin sattumanvaraisesti, nyt tuhannet kaupat eri puolilla maailmaa tarjoavat miljoonia kohteitaan. Verkon kautta voi hankkia juuri niitä kohteita mitä kipeimmin tarvitsee, tehdä löytöjä ja hintavertailuja. Lea-kokoelma käsittää noin 8000 kohdetta (100 hyllymetriä). Se on kerätty Brummerianan täydennykseksi, päällekkäisyyksiä ei ole. Vaikka se onkin Brummerianaa pienempi, niin silti sen veroinen, osin sen ylittäväkin – joukossa yksi inkunaabelikin. Lea-kokoelman saaminen Kansalliskirjaston Brummerianaan on nykytavoitteista tärkein. Senkin uhalla, että kokoelman luettelointi tulee vielä viemään vuosia. Harmillista käyttäjien kannalta, mutta onhan sittenkin tärkeintä, ettei Lea-kokoelmaa päästetä hajotamaan taivaan tuuliin.

Brummeriana- kokoelma kirja- historioitsijan silmin

TEKSTI: TUIJA LAINE

LASTENKIRJALLISUUDEN KOKOELMAT MEILLÄ JA MUUALLA

Brummeriana-kokoelma on syntynyt yhden keräilijän työn tuloksena. Kyse ei kuitenkaan ole maailmanlaajuisesti ainutlaatuisesta tapauksesta, vaan pikemminkin professori Markus Brummer-Korvenkontio liittyy keräilyharrastuksineen pitkään jatkumoon. Useissa kirjastoissa Euroopassa ja Yhdysvalloissa on merkittäviä lastenkirjallisuuden kokoelmia, jotka ovat syntyneet juuri tällä tavoin, yksittäinen bibliofiili tai tutkija on kerännyt kirjoja, jotka hän on sitten lahjoittanut tai myynyt eläessään tai testamentannut tieteelliselle kirjastolle tutkimuksen käyttöön. Esimerkkeinä voidaan mainita Indianassa Bloomingtonin yliopistossa sijaitseva Lilly Library, johon sisältyy merkittävä määrä J. K. Lillyn eri keräilijöiden kokoelmista hankkimaa lastenkirjallisuutta, Osborne Collection Toronton yleisessä kirjastossa ja Parker Collection Birminghamin keskuskirjastossa. Myös Suomesta tunnetaan muitakin tällaisia kokoelmia. Esimerkiksi Itä-Suomen yliopiston kirjastoon kuuluu laaja professori Annika Takalan keräämä aapiskokoelma. Näin lastenkirjallisuus, joka on yhtäältä ollut varsin vähän arvostettu kirjallisuudenlaji, mutta toisaalta kovan käytön ja kulutuksen vuoksi helposti loppuun kuluva ja katoavaa kirjallisuutta, on saatu ilahduttavassa määrin tutkijoiden käyttöön.

BRUMMERIANAN MERKITYS

Kun ajattelen Kansalliskirjaston lastenkirjallisuuden kokoelmaa, ensimmäiseksi tulee mieleeni Markus Brummer-Korvenkontion laatima, vuonna 2000 julkaistu teos *Lapsuuden kirjat 1799–1899* (HYKJ 66). Vaikka kyseinen bibliografia sisältääkin kirjoja runsaasti myös Kansalliskirjaston suomalaisen lastenkirjallisuuden kokoelmasta, teki-

jän ja siinä samalla hänen keräämänsä Brummerianan merkitys teokselle on keskeinen. Bibliografia antaa hyvän kuvan 1800-luvun suomalaisesta lastenkirjallisuudesta, johon ei ennen tuon teoksen ilmestymistä ole meillä kiinnitetty erityistä huomiota. Bibliografiaan sisältyy suuri joukko myös erilaisia lastenlehtiä ja erilaisia tarkoituksia varten laadittuja pienpainatteita, jotka usein kirjastoissa jäävät luetteloiduina. Tällöin tällaisten erillisten bibliografioiden merkitys entisestään korostuu.

Tutkijan kannalta Brummeriana on merkittävä myös siitä syystä, että se tarjoaa suomalaisen lastenkirjallisuuden osalta tutkijalle helpommin lainattavia kappaleita, Kansalliskirjaston Fennica-kokoelman kappaleita kun koskevat Fennican säilyttämismääräykset eikä kirjoja sen vuoksi voi aina saada lainaksi edes lukusaliin.

Kirjahistoriallisen tutkimuksen, mutta myös opetuksen kannalta kokoelma on tärkeä myös siksi, että sitä kautta ensinnäkin kirjastolle ja tutkimuksen käyttöön on saatu julkaisuja, joita kirjastosta on puuttunut varhemmin. Ilman Brummeriana-kokoelmaa erityisesti ulkomaisen lastenkirjallisuuden saatavuus kirjastossa saattaisi jäädä melko marginaaliseksi. Yhtenäisenä säilytettyä

kokoelmaa on ollut mahdollista esitellä myös opiskelijoille luentokurssien yhteydessä ja sen tarjoama tutkimusmateriaali on edesauttanut monin tavoin jo nyt kandidaatintutkielmien ja pro gradujen valmistumista.

BRUMMERIANAN LASTENKIRJALLISUUS TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Olen viime vuosina pitänyt useita lastenkirjallisuuteen liittyviä kirjahistorian proseminaareja, laudaturseminaareja ja luentosarjoja. Myös niissä seminaareissa, joissa aihepiiri on ollut vapaampi, useat opiskelijat ovat valinneet teemakseen jonkin lastenkirjallisuuteen liittyvän aiheen. Seuraavassa valotan hieman niitä aihealueita, joita opeutuksessa on ollut tavalla tai toisella esillä. Monien lähdeaineistona on jo nyt hyödynnetty ja voidaan jatkossa hyödyntää Brummeriana-kokoelmaa, joskin tutkimuksen kannalta hyödyllisintä on yhdistää koko Kansalliskirjaston ja myös kaikkien muiden kirjastojen voimavarat lähdeaineiston hankinnassa.

LASTENKIRJALLISUUDEN ARVOT

Lastenkirjat ovat tärkeitä arvokasvattajia. Erityisesti erilaisten poliittisten järjestelmien aikana laaditut aapiset ja lastenkirjat, mutta myös uskonnollisten liikkeiden parissa syntynyt kirjallisuus kertoo arvojen ja asenteiden juurruttamisesta lapsilukijoihin. Esimerkkeinä voidaan mainita sekä kommunismin aikana että itsenäistymisen jälkeen julkaistut virolaiset aapiset, Kolmannessa valtakunnassa luettu lastenkirjallisuus ja Neuvosto-Karjalassa painetut alkeisoppikirjat sekä uskonnollisia arvoja välittäneet Ensio Lehtosen *Kullanmurun aapinen* ja Väinö Havaksen *Kristityn kodin aapinen*. Poliittisia arvoja välittivät myös monet sota-aikana julkaistut lastenkirjat, esimerkiksi Suur-Suomea rakentamassa ollut *Meidän sakkii*-kirjasarja.

LASTENKIRJALLISUUDEN JULKAISEMINEN JA KÄÄNNÖSHISTORIA

Monet lastenkirjat ovat alun perin olleet aikuisille tarkoitettuja kirjoja, jotka on muokattu lapsilukijoita varten vasta myöhemmin, esimerkiksi Daniel Defoen *Robinson Crusoe*. Toiset taas ovat perinteisiä lastenkirjoja, mutta niiden teemoja on käytetty

myöhemmin aikuisille laadituissa kirjoissa, esimerkiksi Heinrich Hoffmannin *Struwelpeter* eli *Jörö-Jukka*. Lastenkirjojen eri versioiden ja eri käännösten vertailu onkin yksi keskeinen tutkimuskohde samoin kuin lasten tietokirjallisuuden tutkimus.

PIENPAINATTEET

1800-luvulla, jolloin lastenkirjallisuus alkoi selvemmin kehittyä omaksi kirjallisuudenlajikseen, ensimmäiset lapsia varten julkaistut painatteen olivat pieniä traktaatteja ja lastenlehtiä. Monet traktaateista olivat aikakauden yhdistystoiminnan, esimerkiksi pyhäkoulun puuhamiesten ja raittiusseuraliikkeen tuottamia ja monessa tapauksessa ulkomaisista esikuvista käännettyjä. Näiden tutkiminen sekä julkaisu- ja käännöshistorian osalta että sisällöltään arvo- ja asennekasvatuksen näkökulmasta tuottaa paljon uutta tietoa 1800-luvun kirjahistoriasta.

MITEN BRUMMERIANA-KOKOELMA VOISI PALVELLA TUTKIJOITA JATKOS- SA VIELÄ ENTISTÄ PAREMMIN?

Kansalliskirjasto tiedottaa asiakkailleen kyllä omista kokoelmistaan, mutta kansallisena instituutiona sen toimiala voidaan nähdä tätä laajemmin. Tästä yhtenä esimerkkinä on äskettäin yleisölle avautunut Finna-palvelu, joka yhdistää eri muistiorganisaatioiden aineistoja. Ideaa voidaan kehittää myös lastenkirjallisuuden osalta. Kirjasto voisi laatia ja ylläpitää sivuston lastenkirjallisuutta sisältävien kirjastojen ja tutkimuslaitosten kokoelmista asianmukaisine linkeineen. Sivusto tarjoaisi ajantasaista tietoa lastenkirjallisuuden kokoelmista ja niiden luettelointitilanteesta ja esimerkiksi kirjastoihin hankituista uusista lastenkirjoista ja niihin liittyvästä tutkimuskirjallisuudesta. Näin tutkija löytäisi helpommin etsimänsä ja saisi käsiinsä mahdollisimman laajan kokoelman sitä kirjallisuutta, joka jo on kirjastojen varastoissa, mutta jonka olemassaolosta hänellä ei välttämättä ole lainkaan tietoa. Tämä edistäisi varmasti laajasti kokoelmien tunnettavuutta ja käyttöä.

Kirjoittaja on teologian tohtori ja kirjahistorian professori Helsingin yliopistossa.

Brummeriana- kokoelma satujen ja niiden kuvitusten tutkimuksen kannalta

TEKSTI: SISKO YLIMARTIMO

Yhteistyöni professori Markus Brummer-Korvenkontion ja Brummeriana-kokoelman kanssa alkoi noin 20 vuotta sitten. Opiskellessani taidehistoriaa Jyväskylän yliopistossa olin valinnut erikoistumisalakseni kuvakirjataiteen. Kun ryhdyin tekemään lisensiaatintyötä kiinnostavasta tanskalaisesta kuvitustaiteilijasta Kay Nielsenistä (k. 1957), havaitsin, että hänen kuvittamansa kirjat olivat bibliofiilisiä harvinaisuuksia.

Onneksi Brummeriana kirja-aarteineen oli olemassa. Muutoin kirjojen etsimisestä olisi huolimatta mainiosta kirjastolaitoksestamme tullut työläs ja aikaa vievä prosessi. Ja jos kohteita ei olisi löytynyt, tutkimuksestani olisi tullut – wikipedia-kielellä – tynkä. Postia alkoi kulkea Helsingin ja Rovaniemen välillä. Professori Brummer-Korvenkontio lähetti kirjoja, luki ja kommentoi tekstejäni ja auttoi asiantuntemuksellaan välttämään monia karikkoja. Kävin tutkimassa kirjoja Brummerianan silloisessa sijaintipaikassa Arabianrannassa.

Varsinkin vanhempien kuvakirjojen tutkimuksessa Brummeriana oli korvaamaton tutkittavan kontekstin hahmottamisessa. Nielsenin kirjojen lisäksi selailin muitakin kuvitustaiteen kultakauden (n. 1860–1930) harvinaisuuksia, muun muassa Walter Cranen, Kate Greenawayn, Arthur Rackhamin ja Edmund Dulacin upeita kuvituksia.

Lisensiaatintyöni *Kay Nielsen ja kuvitustaiteen kultakausi. Komposition ja kuvaston problematiikkaa gift book -taiteessa* tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 1996. Koska aineistoa oli Brummerianan myötä vielä laajempaankin tutkimukseen ja uusiin näkökulmiin, väittelin Lapin yliopistossa taiteen tohtoriksi vuonna 1998 tutkimuksella *Auringosta itään ja kuusta länteen. Kay Nielsen ja mahdollisen maailman kuvaamisen keinot*. Brummerianasta hyödynsin noin kolmeakymmentä kuvakirjaa sekä lisäksi tutkimuskirjallisuutta.

Harrastuksena alkanut tutkimusvaihe jäi päälle ja yhteistyö Brummerianan kanssa sai jatkoa. Tanskalaisen Nielsenin kuvitusten myötä kiinnostuin

saduista teksteinä ja erityisesti H. C. Andersenista. Väittelin syksyllä 2002 Oulun yliopistossa filosofian tohtoriksi kirjallisuuden alaan kuuluvalla tutkimuksellani *Lumikuningattaren valtakunta. H. C. Andersenin satu sisäisen kasvun kuvauksena*. Kun Andersenin syntymästä tuli vuonna 2005 kuluu neeksi 200 vuotta, ilmestyi tanskalaista satukunin-gasta käsittelevän populaariteokseni *Satujen elämää, elämän satuja. Näkökulmia H. C. Andersenin elämään, tuotantoon ja perintöön* (BTJ Oy.)

Seuraavaksi sain hyödyntää Brummerianan aarteita BTJ:lle kirjoittamassani populaarijulkaisussa *Paratiisi ja taikamatto. Tuhannen ja yhden yön maailma satuina ja kuvina* (2006). Tuolloin Brummerianan kirjat tuotiin maanalaisesta luolastosta luettavaksi Helsingin yliopiston kirjaston erikoislukusaliin – aivan kuin aarrekammioista, minä olen todennut kirjan esipuheessa:

Aladdinin maanalaisen luolan tavoin syvältä maan uumenista löytyi aarrekätkö, joka toteutti monia toiveitani: Helsingin yliopiston Brummeriana-kokoelman aarteet tulivat ulottuvilleni rikastuttamaan oivallisesti kirjaani. Kiitän lämpimästi professori Markus Brummer-Korvenkontiota, joka lampun hengen tavoin saattoi näitä ihmeitä ulottuvilleni.

Yhteistyö Brummerianan aarrekätkön kanssa jatkuu. Olen kirjoittamassa BTJ Oy:lle kirjaa lapsille (ja vähän isommillekin) suunnatuista *Kalevala*-kuvituksista. Tavoitteena on julkaista se keväällä 2015, jolloin *Vanha Kalevala* täyttää kunnioitettavat 180 vuotta.

Kirjoittaja on lastenkirjallisuuden dosentti Oulun yliopistossa.

SUKUKIELTEN DIGITOINTIPROJEKTI KOHDENTAA JOUKKOISTAMISTA

TEKSTI JA KUVA: JUSSI-PEKKA HAKKARAINEN

Kansalliskirjaston Sukukielten digitoointiprojekti (2014–2016) on jatkoa hankkeen pilottikaudelle (2012–2013). Pilottikauden aikana valmisteltua tuotantotapaa laajennetaan edelleen hyödyntämään uralilaisilla kielillä tehtävää tutkimusta ja edistämään suomalais-ugrilaisilla kielillä harjoitettavaa kansalaistiedettä. Tammikuussa 2014 käynnistyneen kolmivuotisen hankkeen tavoitteena on digitoida ja saattaa käyttöön lähes 1100 monografia- ja 51 sanomalehtinimekettä. Monografiasivuja oheisen suunnitelman mukaisesti kertyy noin 89 000 ja sanomalehtisivuja noin 68 000.

Sukukielten digitoointiprojektin materiaalit muodostavat maailman suurimman uralilaisten kielten resurssin. Projektissa tuotettava aineisto saatetaan sekä tutkijoiden hyödynnettäväksi että avoimeen kansalaiskäyttöön Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica -kokoelmassa (fennougrica.kansalliskirjasto.fi). Digitoitavat aineistot on valikoitu yhteistyössä kotimaisen tutkijakunnan kanssa ja sen on katsottu palvelevan niin kotimaista kuin ulkomaista fennougristiikan alan tutkimusta sekä tuovan julkisuuteen runsaasti sellaista aineistoa, joita aikaisemmin ei ole tutkimuksessa voitu yhtä laajasti hyödyntää.

Aineistojen digitoimisen ja käyttöön saattamisen lisäksi hankekauden yksi päätavoite on saada kielentutkijoiden käyttöön korjattua kieliaineistoja. Aineistojen tekstintunnistus (OCR) tuottaa virheellisiä merkkijonoja erityisesti huonolaatuisista originaaleista sekä kielistä, joiden korpuksia ei vielä ole saatavilla. Virheet on korjattava, että tunnistettua tekstiä voi käyttää edelleen. Digitoitujen kirjojen ja sanomalehtien kuvista tunnis-

tetun tekstin korjaamiseen ja muuhun editointiin käytetään pilottivaiheen aikana toteutettua web-käyttöliittymää, OCR-editoria, jonka avulla voidaan digitoinnin ja OCR-tunnistuksen yhteydessä jääneitä virheitä korjata tehokkaasti ja talkoistamalla.

Sukukielten digitoointiprojektissa talkoistaminen ja joukkoistaminen (crowdsourcing) pitäisi kuitenkin ymmärtää pikemminkin käsitteiden 'nichesourcing' ja 'kansalaistiede' kautta. Projektissa digitoidun aineiston luonteen ja siihen kohdistuvan tutkimuksen luonteen vuoksi joukkoistaminen suuren yleisön voimin ei tule kysymykseen. Projektissa valittu lähestymistapa korjata kieliaineistoja onkin pikemmin ymmärrettävä nichesourcingina eli kohdennettuna tai tarvehakuisena joukkoistamisena kuin perinteisenä talkoistamisen muotona. Nichesourcingin avulla voidaan yhdistää ammattilaisten osaamista optimoimaan tiettyjen monimutkaistenkin tehtävien ihmislähtöistä suorittamista valistuneiden talkoistajien avulla, mutta samalla antamaan tällä tavoin myös työn tekijälle näkyvät kasvot. Tämä ei ole aina mahdollista perinteisissä talkoistamishankkeissa, joissa usein joukkoistamisen tavoitteena on saada prosessoitua suuria määriä aineistoja, ehkä laadunkin kustannuksella.

Aineistojen joukkoistamisessa pyritäänkin työskentelemään sellaisten henkilöiden ja yhteisöjen kanssa, joilla on jokin intressi aineiston suhteen, vaikkapa oman sukukielen hallinnan parantaminen. Sukukielten digitoointiprojektin osalta tämä tarkoittaa sitä, että on löydettävä sellaisia partnereita, mahdollisesti äidinkieliä, joille aineiston editointi voidaan antaa tehtäväksi. Sukukielten digitoointipro-

Jatkohankkeen materiaaleista on Fenno-Ugrica -kokoelmassa julkaistu toukokuun loppuun mennessä 75 niitty- ja vuorimarinkielistä sekä niin ikään 75 hantin- ja mansinkielistä monografiaa. Kesäkuussa käyttöön asetetaan 66 samojedikielistä (nenetsi ja selkupi) ja 200 teosta permiläisillä kielillä (udmurtti, komipermjakki ja komisyrjäni). Yli 600 rinnakkaisnimekkeen paketti tulee käytettäväksi syksyn 2014 aikana. Sanomalehtien osalta käyttöön asettaminen alkaa alkutalvesta ja jatkohankkeen kaikki materiaalit ovat saatavilla Fenno-Ugrica-kokoelmassa huhtikuun 2015 loppuun mennessä.

jektissa näitä henkilöitä ja yhteisöjä voidaan hyvällä syyllä kutsua kansalaistieteilijöiksi, sillä heitä ohjataan käyttämään OCR-editoria ja heidät perehdytetään ymmärtämään myös projektin kielitieteellisiä tavoitteita.

Perinteissä talkoistamisessa laajemmat tavoitteet on pirstottu mikrotehtäviksi, joiden suorittamiseen ei välttämättä tarvita aihepiiriin erityisosaamista tai -taitoja. Niche-sourcingissa pyritään hyödyntämään kansalaistieteilijöiden taitoja, esimerkiksi kielitaitoa ja paikallisten perinteiden tuntemusta, ja tuottamaan laadullisia tuloksia ja mahdollisesti uutta tietoa vaikkapa paikallisten murteiden ja traditioiden saralta. Tällaisen osaamisen hyödyntäminen kielitieteen hyväksi on tarpeen silloin, kun ei ole välttämätöntä kartuttaa yleiskielen sanastoa, vaan tehtävänanto kohdennetaan jotain erityistä tarkoitusta varten. Tyypillinen esimerkki tällaisesta tehtävästä voisi olla vaikkapa tiettyyn aihepiiriin liittyvien sanojen kerääminen tutkijoiden osoittamasta aineistosta. Tällä tavoin vaikkapa tekniikkaa käsittelevistä teoksista korjataan vain traktoreihin liittyvää sanastoa, mutta kerätään samalla traktoreihin liittyvien sanojen merkityksiä sekä vaikkapa synonyymejä, paikallisia ilmaisuja, nykymuotoja tai sanakäännöksiä.

Valittu lähestymistapa korjattavan aineiston ja siihen kohdistuvien tavoitteiden näkökulmasta on tarpeen, sillä tarkoituksena on saada keskisuurten kielten (ersä, mokša, udmurtti, komipermjakki, komisyrjäni, niitty- ja vuorimari) osalta korjatuksi sellainen kielimateriaali, joka on kirjakielten muotoutumisvaiheille ominaista. Kysymykseen tulee edellä kuvatun esimerkin kaltainen erikois-

alojen sanasto, jota kehitettiin sukukielissä intensiivisesti 1920- ja 1930-luvuilla eri tiedonaloilla. Pienempien kielten osalta (liivi, selkupi, nenetsi, hanti, mansi, vepsä ja inkeroinen) tavoitteena pidetään sitä, että aineistot saadaan korjatuksi kokonaisuudessaan, aineiston suppeudesta johtuen.

Sukukielten digitointiprojektissa ensimmäiset kansalaistieteilijät aloittavat inkeroinen kielen korjaamisen OCR-editorilla kuluvan suven aikana. Sukukielten digitointiprojekti järjestää 23.–24. kesäkuuta Pietarissa viidelle inkerosta etäisenä äidinkielenään puhuvalle henkilölle perehdytystilaisuuden, missä heidän kanssaan käydään läpi hankkeen tavoitteet ja päämäärät sekä heille opetetaan OCR-editorin käyttöä.

Talkoistajien kanssa on pyrkimyksenä päästä vastavuoroisuuteen, jolloin kansalaistieteilijät ja heidän yhteisönsä hyötyvät hankkeen tuloksista ja valittujen kansalaistieteilijöiden työstä. Muun muassa inkeroinen osalta korjatut sanat on tarkoitettu liittämään osaksi inkeroinen kielen verkkosanakirjaa, jolloin heidän työnsä palautuu takaisin kieliyhteisön hyödynnettäväksi. Tällä tavoin Sukukielten digitointiprojekti pyrkii säilyttämään uhanalaisia kielisiä ja kielten moninaisuutta.

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston Tutkimuskirjaston Sukukielten digitointiprojektin projektipäällikkö.

- fennougrica.kansalliskirjasto.fi
- www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmat/japalvelut/digitaalisetkokoelmat/sukukielet.html
- blogs.helsinki.fi/fennougrica
- kk-fennougrica@helsinki.fi

ALOITTELEVAT ASIAANTUNTIJAT TIETEEN TALKOOTÖISSÄ

Osana aiempaa Kotimaisten kielten keskuksen aineistojen kehittämishanketta oli vuonna 2010 digitoitu kymmenkunta vanhan kirjasuomen kannalta keskeistä teosta (julkaisuajankohdat 1620-luvulta 1770-luvulle, sivumäärä tuhansia). Teksteillä oli tarkoitus täydentää Kotuksen Kaino-aineistopalvelussa käytössä olevaa vanhan kirjasuomen korpusta. Digitointi tehtiin Mikkelin digitointikeskuksessa, josta aineisto saatiin kuva- ja xml-versioina. Tekstintunnistuksen jäljiltä virheitä oli kuitenkin tekstissä niin paljon, ettei se kelvannut korjaamattomana korpuksen pohjaksi. Työvoimaa oikolukuun ei ollut, ja syntyikin ajatus tekstien korjaamisesta talkootyönä. Ongelmana oli sopivan välineen, editorin, löytäminen tai luominen. Kansalliskirjaston Sukukielten digitointiprojektin yhteydessä oltiin kehittämässä tällaista editoria. Kotus pääsi yhteistyöhön projektin kanssa, ja vanhan kirjasuomen digitoidut aineistot päätyivät Kansalliskirjaston OCR-editoriin. Tekstien saaminen korpusmuotoon tulee olemaan pitkä ja monivaiheinen prosessi, mutta matkan varrella näyttää OCR-editori tuovan elinvoimaa vanhan kirjasuomen tutkimukseen ja opiskeluun.

Tammikuussa 2014 Tampereen yliopiston suomen kielen tutkinto-ohjelma liittyi projektin yhteistyökumppaneihin Kotimaisten kielten keskuksen kautta. Suomen kielen opiskelijat perehtyvät vanhan kirjasuomen piirteisiin ensimmäisen opiskeluvuoden aikana. Osana kurssin kehittämistyötä päätettiin kokeilla autenttista vanhan kirjasuomen aineistoa sekä opiskelijoita innostavaa aitoa toimeksiantoa kohdennetun talkoistamisen muodossa. Opiskelijat tarkistivat kurssityönään Ericus Erici

Sorolaisen *Postillaa* (1621), johon tekstintunnistuksessa on jäänyt paljon virheitä johtuen kirjan iästä ja käytetystä kirjasintyypistä, fraktuurasta. Kokeukset kokeilusta ovat hyviä niin opetuksen kuin toimeksiantajankin näkökulmasta.

Tiedeyhteisöt ovat alkaneet enenevässä määrin hyödyntää verkon tarjoamia mahdollisuuksia, kun etsitään asiantuntevaa talkooväkeä laajoihin ja työvoimavaltaisiin hankkeisiin. Tieteellisissä yhteyksissä ei ole niinkään päädytty avoimeen talkoistamiseen, vaan kohdennettuun talkoistamiseen. Esimerkiksi Tieteen termipankissa hankkeen työntekijät kokoavat eri tieteenalojen termistöä, jota tieteenalojen aloittelevat ja varttuneet tutkijat puolestaan määrittelevät talkooperiaatteella kaikkien tutkijoiden ja kansalaisten huviksi ja hyödyksi.

Sorolaisen postillan tarkistustalkoissa on kyse termipankkia rutiiniluonteisemmasta työstä, minkä takia siihen voisi olla mahdollista pyytää julkisella kutsulla suuri yleisö mukaan. Kuitenkin kohdennetulla talkoistamisella on etunsa. Ensimmäisen vuoden suomen kielen opiskelijoiden orastava asiantuntijatieto näkyy tarkistustyön laadussa ja luotettavuudessa, mikä on tämän aineiston jatkokäytön kannalta tärkeää. Lisäksi talkootöiden tekeminen oman tieteenalan tutkijoille saa opiskelijat innostumaan omasta tieteenalastaan ihan toisin kuin pelkkä luennointi ja harjoitustöiden tekeminen opettajalle. Talkootyö motivoi opiskelijoita ylittämään itsensä sekä tarkistajana että vanhan kirjasuomen opiskelijana. Opettajan näkökulmasta talkoistaminen palvelee paitsi yhteiskuntaa, myös opettajaa ja opiskelijaa.

Pirkko Kuutti
tutkija
Kotimaisten kielten keskus

Minna Vanhasalo
yliopisto-opettaja
Tampereen yliopisto

MINUN AARTEENI FENNOUGRISTI LÖYTÄÄ KIELEN AARTEITA PÄIVITTÄIN

Julia Kuprina työskentelee Koneen Säätiön apurahan turvin projektitutkijana Avointa kieliteknologiaa uralilaisille vähemmistökielille (AKU) -projektissa Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksen ja Tromssan yliopiston Giellateknon yhteistyönä. Hän vastaa hankkeen vuorimarin kielisestä osuudesta. Juliaa tapaa vain harvoin kirjaston lukusaleissa, mutta Sukukielten digitoitiprojektin digitaalinen Fenno-Ugrica-kokoelma on muodostunut hänelle tärkeäksi lähteeksi vuorimarlaisiin aineistoihin.

Julia, kertoisitko hieman omasta tutkijataustasi ja mitä parhaillaan teet?

Äidinkieleni vuorimarin tutkimustyöni alkoi aikoinaan Tarton yliopistossa fennougristiikan opinnoista, jolloin tutkin seminaarityös-

säni, ja lopulta pro gradu -tutkielmassani, verbin aikamuotoja (vuorimarissa niitä on viisi) ja niiden käyttöä. Opintojen jälkeen muutin Suomeen vuonna 2001, mutta oman alan töitä ei löytynyt. Siksi kouluttauduin markkinointi- ja myyntialalle. Olen ollut sillä alalla kymmenisen vuotta, mutta olen samalla jatkanut vuorimarin kielen tutkimusta vapaa-ajallani. Äitiysloman ja vanhempainvapaan aikana käänsin lastenkirjoja ja muuta aineistoa äidinkielelleni.

Kun runsas vuosi sitten minulle avautui mahdollisuus työskennellä oman äidinkielelleni parissa, suostuin ilomielin tutkijaryhmään mukaan. Projektijohtajamme Jack Rueterin rohkaisusta hävisi alkuarasteluni kieliteknologiani kohtaan melkein kokonaan, kun työ alkoi sujua. Olen tällä hetkellä tekemässä glossausta (mm. hakusanojen käsittelyä ja vuorimarilaisten sanojen kääntämistä suomeksi) ja jatkoleksikkojen määrittelyä.

Millaiseen tarpeeseen kieliteknologinen tutkimus vastaa, mitä AKU:ssa tavoitellaan?

Avoimeen kieliteknologiaan perustuva AKU-projekti pyrkii vastaamaan digitoituneessa nykymaailmassa laajan yleisön tarpeita. Projektinvetäjämme kieliteknologi Jack Rueter

kertoikin hiljattain, että kielten morfologi-
sesta analysaattorista saadaan paljon enem-
män johdannaisia sovelluksia kuin alunperin
osattiin kuvittelemaankaan. Vuosina 2013 ja
2014 oli tarkoitus tehdä Giellatekno-käyttä-
jäympäristön pohjalta morfologinen jäsennin
kullekin projektissa oleville kielille (aunuk-
senkarjala, liivi, tundranenetsi, mokša ja
vuorimari), käyttäen suomalaista avointa
teknologiaa //hfst.sourceforge.net ja noudat-
taen pitkälti suomen ja saamen kielten mal-
lia. Jokaisen kielen jäsentimessä on sanasto-
osuus, josta saadaan monipuolisia taivutus-
kaavoja. Tällä hetkellä toimii analysaattoriin
ja glossaukseen perustuva vapaa nettidigisa-
nakirja <muter.oahpa.no>, jolla voisi lukea
vuorimarinkielisiä nettisivuja, muun muassa
wikipedian mrj.wikipedia.org/wiki/Тынг_эльһштӧш
ja blogiartikkeleita [tsikma.wor-
dpress.com](http://tsikma.wordpress.com) jne.

Projekti on siis poikunut hyötyä niin kieli-
tieteilijöille kuin muillekin kielenkäyttäjille.
Tällä hetkellä vuorimarin verkkosanakirja si-
sältää lähes 22 000 hakusanaa. Tämän vuo-
den alussa sanakirjasta tehtiin vuorimarin
talvikurssia silmällä pitäen, käänteinen ver-
sio suomesta vuorimariin, minkä ansiosta
voidaan hyödyntää kahden kielen analysaat-
toreita. Nyt voidaan hakea tutkittavaa sanaa
jäsennettynä kaikkine sanamuotoineen.
Analysaattori on hyvä perusta, jolla kielitie-
teilijät voivat kokeilla hypoteesejaan ja kie-
lenharrastajat parantaa kielitaitojaan.

Vuorimarilaisia koululaisia ja kielenoppijoi-
ta kiinnostaa varmasti myös kaksikielisen verk-
kosanakirjan sisältö, joka sisältää esimerkkejä
sanojen käytöstä ja ilmaisuiista. Kielenkäytön
ammattilaisia, kuten opettajia ja toimittajia tu-
kee myös analysaattorista generoitu Voikko-oi-
kolukusovellus, josta tällä hetkellä on saatavilla
beta-versio, joita voidaan hyödyntää kolmella
alustalla: Linuxilla, Macillä ja Microsoftilla,
Voikko-ohjelmiston //voikko.puimula.org kie-
linä avoimessa LibreOfficessa.

Ennen vuoden loppua 2014 AKU:n pääkie-
lille on tulossa myös pedagoginen demo, esi-
merkiksi testing.oahpa.no/livokel monien
muiden kielten mukaisesti lippulaivaa (poh-
joissaamea) seuraten //oahpa.no/davvi.

AKU:n avointen analysaattorien kehityk-
sessä on valmisteltu myös verkkosovellusta,

minkä avulla kuka tahansa suomalainenkin
voi lukea vanhoja suomalais-ugrilaisia lehtiä
tai kirjoja. Kansalliskirjastohan on nyt tuotta-
nut paljon sukukielistä materiaalia vapaa-
seen käyttöön Fenno-Ugrica-kokoelmassa.
Avaamalla näitä pdf-tiedostoja selaimessa on
mahdollista käyttää myös nettidigisanakirjo-
jamme niitä luettaessa.

Fenno-Ugrican aineistot, niin pilotti- kuin
jatkohankkeenkin aikana on valittu yhteis-
työssä tutkijoiden kanssa. Tutkijoita on pyrit-
ty osallistuttamaan yhteistyöhön jo hank-
keen suunnitteluvaiheessa, sillä heillä on pa-
ras käsitys sukukielisten aineistojen saavu-
tettavuudesta ja niiden vaikutuksesta tutki-
mukselle. Viime elokuussa Sukukielten
digitointiprojekti järjesti tutkijatapaamisen,
mikä aloitti jatkohankkeen apurahahake-
muksen kokoamisen, joka jätettiin rahoitta-
jalle syyskuun lopussa.

Aineistojen valinnassa käytettiin useita
kriteereitä, joita Kansalliskirjasto määritteli
yhdessä yhteistyökirjastojen ja tutkijakunnan
kanssa. Keskeisimpänä kriteerinä oli nykykir-
jakielten synty- ja vakiintumisajankohta. Su-
kukielten nykyisille vaalijoille kirjakielen syn-
tykauden aineisto on tärkeää: 1920- ja 1930-lu-
vun uudissanat ja niitä käyttävät tekstit toimi-
vat meidän aikamme kielenkehittäjille yhtä
lailla lähdemateriaalina kuin innovaatioiden
ja innoituksen lähteenä. Digitoitaviksi esitetyt
teokset on valittu siten, että ne yhtäältä kuvas-
tavat mahdollisimman hyvin 1920-luvun in-
novatiivista aikaa mutta toisaalta ilmentävät
myös sitä kielipoliittista muutosta, joka ta-
pahtui 1930-luvun loppupuolella.

Julia, olit mukana ehdottamassa digitoi- tavia aineistoja ja suuri osa ehdottamista- si nimekkeistä on juuri julkaistu Fenno- Ugricassa. Millaisesta kieliaineistosta on kysymys?

Mieleni teki silloin ehdottaa digitoitavaksi
enemmänkin kirjoja äidinkielelläni, mutta
olen tosi kiitollinen teille, että me saimme
näinkin paljon vuorimarinkielistä aineistoa
käyttöömme. Aivan upea kokonaisuus
1920–1930-lukujen harvinaista aineistoa!
Vuorimarin kieltä ei ole tutkittu paljonkaan,
siksi työmaata olisi valtava määrä.

Itse olen kiinnostunut vuorimarin oi-

keinkirjoituksen kehityksestä. Sen elinkaarta voi jakaa karkeasti neljään vaiheeseen, missä korostuu viime vuosisadan alun pienkielten kirjoitustavan ja nykyortografian kohtaaminen. Lähdin aineistovalinnassani myös siitä, että valinta kohdistuisi marilaisten kirjoittamiin tai laatimiin kirjoihin, joissa kielenilmaisu on luovimmillaan ja puhtaimmillaan ulkoisista vaikutteista. 1920-luvullahan alkoi Venäjällä pienkielten kehittämisvaihe, ja kirjoista voi aistia sen ajalle ominaista intoa löytää ja tehdä sanoja ja ilmauksia kuvaamaan uusia käsitteitä.

Mainitsit löytäväsi Fenno-Ugrican aineistoista kieliarteita lähes päivittäin?

Joka kerta, kun avaa uuden sanomalehden tai monografian, selviää hätkähdyttäviä asioita. Viimeisin löytöretkeni oli se, kun tutustuin kaipaamaani vuorimarin kielen ensimmäiseen viralliseen ortografiaan vuodelta 1940. Yllätyin sen valtavaan yhteneväisyyteen myöhäisempien ortografoiden kanssa. 1930-luvun lopussa oli tehty totaalinen jyrkkä käännös edellisestä kirjoitusasusta, joka oli varsin marilaislähtöinen. Vuoden 1940 ortografiassa ovat marin kielten venäläistämispyrkimykset jo nähtävillä. Ei ollut enää парня ваап парня ('sormi'), ei тымэньаш ваап тыменяш ('opiskella') eikä йалаш ваап ялаш ('housut') jne.

Millainen merkitys Fenno-Ugrica-kokoelmalla on sinun työllesi? Miten hyödynnät kokoelmaa tutkimuksessasi?

Sanan suorassa merkityksessä kokoelmalla erittäin suuri merkitys työlleni. Olen lisäämässä sanalöytöjäni verkkosanakirjaamme uudelleenkäytön toivossa. Vanhoista oppikirjoista toivon löytäväni erikoisalojen terminologiaa. Esimerkiksi laajemman omakielisen anatomian sanaston tutkiminen olisi kielihistorian näkökulmasta mielenkiintoista, sillä esimerkiksi silmän mykiölle ei ole vastinetta nyky-vuorimarissa, vaan siitä käytetään venäjänkielistä sanaa. Tämähän on lopputulos siitä, kun vuonna 1938 alkaen kiellettiin käyttämästä kouluoppikirjoissa ja muuallakin omakielistä termisanastoa.

On tärkeätä saada nettidigisanakirjaamme varten lisää vuorimarilaisia sanoja, joita

MARIN TASAVALTA

sijaitsee noin 700 kilometriä Moskovasta itään, Volgan molemmilla rannoilla. Vuorimarilaiset asuvat pääosin Volgan oikean rannan mäkisellä seudulla.

Vuorimarin kieli kuuluu Marin tasavallassa 1995 alkaen kielilain mukaan virallisiin kieliin niittymarin ja venäjän kielen ohella, mutta tämän todellinen asema on heikko, asiainhoito tapahtuu venäjäksi.

Vuorimarin kielen puhujia on noin 20 000–30 000. Vuoden 2010 väestönlaskennassa vuorimaria ilmoitti puhuvansa Venäjällä 23 063 ihmistä, joista 22 280 Marin tasavallassa. UNESCO:n määritelmän mukaan vuorimari kuuluu uhanalaisiin kieliin: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Vuorimarin nettidigisanakirjojen osoite: vuorimari–suomi–sanakirja // mutter.oahpa.no/mrj/fin/ ja suomi–vuorimari–sanakirja // mutter.oahpa.no/fin/mrj/

ei ole löydy painetuista sanakirjoista, myös esimerkkilauseiden ja fraasien osalta. Ainutlaatuisella Fenno-Ugrica-kokoelmalla tulee olemaan vielä isompi merkitys tulevia tutkimuksia ajatellen. Luultavasti myös koululaiset innostuvat tutustumaan isoisovanhempiensa oppikirjoihin ja muuhun digitoituun materiaaliin, sitä kautta tarkastella omaa identiteettiä ja kartuttaa tietoisuutta alueidemme vaiheista. Tavallisen lukijan roolissa minulle heräsi synnyinseutuni historia ikään kuin dokumenttielokuvana eloon, kun luin vanhoja vuorimarilaisia sanomalehtiä.

TIINA JÄRVILEHTO

1

HELMI-KÄNERVA TUORI

2

Open Repositories 2014 -konferenssi järjestettiin 9.–13. kesäkuuta Helsingissä

TIINA JÄRVILEHTO

3

5

HELMI-KANERVA TUORI

4

HELMI-KANERVA TUORI

6

Paasitorniin kokoontui noin 500 osallistujaa eri puolilta maailmaa (kuvat 1 ja 2).

Konferenssia pidettiin onnistuneena ja hyvin järjestettynä. Tilaisuuden pääpuhujaksi oli tutkija Erin McKiernan (kuva 3), joka korosti sitä, miten tärkeää organisaatioille on pitää tietoarkistot avoimina. Seuraava Open Repositories -konferenssi järjestetään Indianapolisissa ensi vuonna.

Kirjastoverkkopalveluiden johtaja Kristiina Hormia-Poutanen emännöi vieraita konferenssissa (kuva 4).

Poster-tilaisuus järjestettiin Kaisa-kirjastossa tiistaina 10. kesäkuuta (kuva 5).

Säänsuosi konferenssivieraita erityisesti keskiviikkona 11. kesäkuuta (kuvat 6 ja 7).

7

JUKKA PENNANEN

HOTELLI KÄMPIN NUOTTIKOKOELMA KANSALLISKIRJASTOLLE

Finnvox Studiot lahjoitti 16. toukokuuta 2014 Kansalliskirjastolle laajan nuottikokoelman, joka on ollut Hotelli Kämpin salonkiorkesterien käytössä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Kokoelman lahjoitti kirjastolle Finnvox Studioiden johtaja Risto Hemmi. Arvokas kokoelma on päätynyt Finnvoxille johtaja Kurt Juuranton hankkimana 1960-luvulla. Nuotisto pelastettiin talteen viime hetkellä, sillä vanha Hotelli Kämp purettiin vuonna 1967.

Theodor Höijerin suunnittelema Hotelli Kämp aloitti toimintansa Pohjois-Esplanaadinkadulla 1887. Hotelli oli pitkään Helsingin hienostunein liikelaitos, jossa oli ensiluokkainen palvelu.

Kulttuuriväki otti viihtyisän ja modernin Kämpin pian omakseen. Vuo-

sisadan alussa hotellin kabinetissa tapasivat muun muassa Jean Sibelius, Akseli Gallen-Kallela, Robert Kajanus ja Armas Järnefelt.

Kämpin korkeatasoiset salonkiorkesterit kapellimestareineen nostivat hotellin ravintolan statusta ja vaikuttivat ravintolan viihtyvyyteen. Ravintolaan palkattiin vakituisia kokoonpanoja, pienyhtyeitä ja jopa 20-30-miehistä orkestereita.

Hotelli Kämpin orkestereilla on ollut poikkeuksellisen laaja ja monipuolinen ohjelmisto, tästä kertoo Kansalliskirjaston vastaanottama noin 4500 nuotin lahjoitus. Noin neljännes kokoelmasta on suomalaisten säveltäjien teoksia, mutta kokoelmaa voi kuvailla hyvin kansainväliseksi. Nuotistosta on riittänyt valittavaa sekä kahvilakonsertteihin että pöytäseurueiden taustaviihteksi. Suurin osa aineistosta on sovituksia salonkiorkestereille, elettiin sovittajien kulta-

aikaa. Monet sovituksista ovat käsi- kirjoituksia. Marssit, potpurrit, oopperafantasiat, alkusoitot, konserttikappaleet, laulut ja tanssimusiikki kuuluvat Kämpin nuottikokoelmaan. Suosittuja valsseja on kokoelmassa yli 700.

Nuottikokoelmaan liittyy kappaleenmukainen kortisto. Nuotiston alkuperäinen systematiikka on säilytetty kirjastossa.

Nuottikokoelman sisällöstä kertoo julkaisu Hotel Kämp soitto-ohjelmisto 1930-luvulta. Julkaisu on tutkittavissa verkossa Doria-tietokannan kautta, linkki julkaisuun www.doria.fi/handle/10024/85811.

Hotelli Kämpin nuottikokoelma on tutkijoiden ja muiden kiinnostuneiden käytössä Kansalliskirjaston tiloissa.

Kirjastonhoitaja Tarja Lehtinen
Kansalliskirjasto, Tutkimus kirjasto

PROFESSORI JUKKA KEMPPISEN KIRJALLINEN ELÄMÄNTYÖ KANSALLISKIRJASTOLLE JA SKS:LLE

Professori FT Jukka Kempainen luovutti 12. toukokuuta 2014 Kansalliskirjastolle laajan kirjallisen aineiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle sekä oman arkistonsa että isänsä kirjailija Kullervo Kempin arkiston. Luovutettavat arkistot sisältävät materiaalia sotavuosista tähän päivään.

”Kokoelma tarjoaa tulevaisuudelle hyvin moniulotteisen kokonaisuuden, joka kuvaa muun muassa tämän keskeisen kirjoittajan ja mielipidevaihtajan työvälineiden ja foorumien muutosta”, toteaa Kansalliskirjaston johtaja ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm.

Kansalliskirjaston lahjoitus koostuu teosten sähköisistä käsikirjoitusversioista, blogeista ja niiden lukijakommenteista sekä valokuvista. Painetut teokset kirjasto on vastaanottanut vapaakappaleina. Luovutettu aineisto kattaa kuusi vuosikymmentä ja pitää sisällään muun muassa 2

400 vuosikymmenien varrella julkaitua artikkelia paikallis- ja maakuntalehdistä Helsingin Sanomiin ja 250 kirjaa, joiden joukossa on runokokoelmia, lainopillisia kirjoja, tieteellisiä julkaisuja sekä suomenoksia 11 eri kielestä. Blogikirjoituksia on yhteensä 3 500 ja niihin liitettyjä kommentteja noin 35 000.

Kai Ekholm kuvaa Kempin kokoelmaa haastavaksi juuri sen monimuotoisuuden vuoksi. ”Kempin tuotanto on ihanteellinen kohde, koska haluamme osoittaa muistiorganisaatioiden haasteet sähköisellä kaudella. Ilman tekijöiden, lainsäätäjän ja Kansalliskirjaston yhteistyötä emme saa talteen kaikkea aineistoa.”

Kansalliskirjasto tuo julkistetun aineiston asiakaskäyttöön avoimen Doria-palvelun kautta. Julkistamaton aineisto viedään Varia-palveluun, johon asiakkaat pääsevät vapaakappaletyöasemilta. Kokoelma tarjotaan asiakaskäyttöön vuonna 2015.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle (SKS) luovutettu arkisto sisältää julkaistujen teosten käsikirjoituksia, luonnoksia ja runokonsepteja, kirjoja, valokuvia, käännöksiä, muistivih-

koja, muistikirjoja ja leikkeitä. Kirjailija, asianajaja, laamanni Kullervo Kempin (1921–2012) arkisto taas koostuu käsikirjoituksista, kirjeistä ja valokuvista. Mukana on myös mm. lentopäiväkirja sotavuosilta ja erilaisia muistikirjoja, kuten virheettömästi pikakirjoituksella tallennetut hallinto-oikeuden luennot vuodelta 1946 ja raportit yli 60 tunturivaellukselta.

SKS:n kirjallisuusarkiston johtaja Ulla-Maija Peltonen korostaa yksityisarkistojen ainutkertaisuutta ja korvaamattomuutta tutkimuksen lähdeaineistona. ”Ne tarjoavat ulottuvuuksia elettyyn aikaan, kokemukseen ja muistiin. Arkistojen rooli sähköistyvässä maailmassa on korostunut, sillä muistiorganisaationa tehtävämme on säilyttää jälkipolville ja ylläpitää kulttuuriperintömme käytettävyyttä.”

Lahjoitustilaisuuden yhteydessä julkistettiin myös Jukka Kempin kirja *Tuolta puolen* (Art House 2014), johon kirjoittaja on kerännyt valikoitua blogikirjoituksiaan.

FT Jukka Kempin (s. 1944) on suomalainen professori, lakimies, kirjailija ja suomentaja. Kempin on toiminut informaatio- ja teknologiaoikeuden professorina Lappeenrantaan teknillisessä yliopistossa, johtavana tutkijana HIIT:ssä eli Helsingin yliopiston ja Teknillisen korkeakoulun tietotekniikan tutkimuslaitoksessa, Korkeimman oikeuden oikeussihteerinä, Helsingin hovioikeuden hovioikeudenneuvoksena sekä Helsingin yliopiston oikeustieteen dosenttina ja Turun yliopiston kulttuurihistorian dosenttina. Uransa alkuvuosina Kempin toimi myös kustannustoimittajana Otavassa ja elokuvatoimittajana MTV:ssä.

Helsingin Sanomat valitsi Kempin blogin Suomen parhaaksi vuonna 2013. Digitaaliset sisällöt ja tekijänoikeudet ovat Jukka Kempin erityisalueita, ja hän on saanut toiminnastaan useita julkisia palkintoja.

HEIKKI A. REENPÄÄN KOKOELMAAN TÄYDENNYSLAHJOITUS

Professori Heikki A. Reenpää on täydentänyt jo ennestään merkittävää nimissään kulkevaa Fennica-kokoelmaa usealla sadalla teoksella. Nyt lahjoitettujen joukossa on useita Kansalliskokoelmasta puuttuvia tai muualta jäljenteinä hankittuja Fennica-nimikkeitä.

Esimerkkinä Kuningas Kaarle XII:n vuonna 1706 antama suomenkielinen asetus:

”Placati, Neljästä Yhteisestä Julki=kiitos=Paasto= Catumus- ja Rucous päivästä/jotka coco Ruotsin Waldakunnas Suures Ruhtinan maasa Suomesa ja caicisa Ruotsin Cruunun ja sen alla olewisa Ruhtinaskunnissa/

Maissa ja Herrain lääneiss/Juhlallisest pidettämän ja pyhitettävän pitä...”

Asetus on annettu Altranstädtin kylässä Saksissa Leipzigin lähellä, jossa Kaarle oli 24. syyskuuta 1706 solmimassa niin sanottua Altranstädtin rauhansopimusta Saksin vaaliruhtinaan ja Puolan kuninkaan August II Väkevän kanssa.

Mika Hakkarainen

Johtava tietoasiantuntija, Kansalliskirjasto

Huputettu Kansalliskirjasto on matkailijoiden kuvaussuosikki.

PL 15 (Unioninkatu 36)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti:
kk-tiedotus@helsinki.fi

56. vuosikerta

Toimitus:

Päätoimittaja
Kirsi Aho
02941 22722
kk-lehti@helsinki.fi

Kuvatoimitus:

Tuula Korhonen

Toimitusneuvosto:

Harri Ahonen
Hanna Arpiainen
Dorrit Gustafsson, pj.
Katri Kananen
Suvi Kingsley
Katri Nissilä
Sinimarja Ojonen

Ulkoasu:

Jarkko Hyppönen

Paino:

Grano Oy, Helsinki

Osoitteenmuutokset:

rita.saari@helsinki.fi
02941 22720

Kansalliskirjasto-lehti
verkossa:
www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kklehti.html
www.lehtiluukku.fi

Artikkelit luettavissa
myös Arto-tietokannasta
(Elektra sopimus)
<https://arto.linneanet.fi>

ISSN 1459-3467

HELSINGIN YLIOPISTO

A5 W1

Itella Green